

İSLÂM - TÜRK MÜLKİYET HUKUKU TATBİKATININ OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA ALDIĞI ŞEKİLLER

III (*)

İMPARATORLUK DEVRİNDE TOPRAK MÜLK VE VAKIFLARININ HUSUSİYETİ

Yazan:

Prof. Ömer Lûtfi Barkan

§ I. — Bundan evvelki makalelerimizden şöyle bir netice çıkarmak mümkündür: Saf şekillerindeki islâmî an'ane ve *islâmî denilen toprak hukuku esaslarına* ne kadar inebilirsek inelim, bütün İslâm memleketlerine has bir tek toprak rejiminin her yerde ve her zaman aynı şekilde mevcut olmuş bulunması lâzım geldiğine ait *umumiyetle ileri sürülen bir kanaati* teyid edecek deliller bulmak imkânı yoktur. Tatbik edildikleri memleketlerin devlet yapıları, idari-mali teşkilâtı ve umumî iktisadî vaziyetine göre değişmek mecburiyetinde bulunan toprak rejimleri, bir çok Türk ve İslâm memleketlerinde de bu neviden vaziyete daimi bir intibak kabiliyeti göstermişler ve islâmî denilen aynı hukukî esaslara istinat ettirilmekte devam etmekle beraber, mahiyet ve şekil bakımından yekdiğerinden büyük bir itina ile ayrı mütalâa edilmesi lâzım gelen çeşitli neviler meydana getirebilmişlerdir. Bu sebeple, bütün İslâm memleketlerinde toprakların *İslâm cemaati nam ve menfaatine bir defa vakfedilmiş buldukları için*, bir daha kimse tarafından mahiyeti nev'iyeleri bozulup mülk haline sokulamaması gibi hukukî bir zaruretle, bu memleketlerde bütün toprakların beytülmale ve dolayisile emire ait bulunduğunu ve kimsenin mülkü olamayacağını

(*) Baş tarafı bu mecmuanın VI nci ve VII nci ciltlerinin birinci sayılarındadır: I. Şer'î miras hukuku ve evlâtlık vakıfları. II. Mülk toprakları ve Sultanların temlik hakkı.

iddia eden nazariye (1) hiç bir suretle müdafaa edilemez. Çünkü, İslâm memleketlerinde, sureti umumiyede *rakabesi* devlete ait olan mirî topraklar yanında, ayrıca hakikî sahipleri bulunan mülk toprakların mevcudiyeti, yalnız *tarihi bir vakia* teşkil etmekle kalmayıp, islâmî denilen toprak hukukunun en esaslı hükümlerile de izahı kabil bulunan bir keyfiyettir.

Filhakika, İslâm memleketlerindeki *haracî* ve *öşri* mülk topraklarla, İmamlar tarafından *mevat* araziden ihya maksadile mülk olarak terkedilen toprakları ve nihayet mirî topraklardan bir kısmını ayırarak *temlik-i sahih* usullerine uygun bir şekilde hususî şahıslara mülk olarak satılan toprakları İslâm memleketlerindeki mülk toprakların misalleri olarak zikredebiliriz. Bundan başka, «Sultanların temlik hakkı ve mülk topraklar» başlıklı yazımızda uzun uzadıya izah ettiğimiz gibi; İslâm memleketlerinde İmamlar için bir çok vesilelerle *temlikten* iktâ'lar yapmak imkân ve fırsatı da her zaman zuhûr etmekte idi. Meselâ, yeni fethedilen memleketler topraklarından bir kısmını *ganimet* olarak gazilere taksim ve temlik etmek her zaman mümkündü ve en saf şekillerindeki islâmî an'aneye ziyadesile uygundu. Nitekim bir çok Türk devletlerinde de hudut boylarında fütuhatta meşgul kumandanlara fethettikleri memleketlerden büyük arazi ayırıp *ikta'en temlik* edilmek umumiyetle kabul edilmiş bir usul teşkil etmekte idi. Aynı suretle, fethedilen memleketler toprakları, bir defa *mirî topraklar* olarak kabul ve ilân edildikten sonra da, bu topraklar içinden ayırıp devlete hizmeti geçmiş olan büyük memur ve askerlere temlik etmek hakkını Osmanlı padişahları her zaman kendilerinde bulmuşlardı.

§ II. — Bu vaziyet karşısında tetkiki icap eden hakikî mesele, sultanların temlik yapmak hususunda salâhiyetleri mevcut olup olmadığını hukuki bakımdan incelemekten ziyade; bu *muhtelif cins ve neviden temlik tarzları arasında içtimai ve iktisadî siyaset bakımlarından mevcut mana ve mahiyet farkları* ile, Osmanlı İmparatorluğunda bu temlik nevelerinden *hangilerinin diğerlerine tercihan tamim edilmiş olduğunu* ve bu nevi mülk topraklardan her birinin aynı imparatorluk dahilinde muayyen bir zamanda diğer nevi mülkler ve mirî topraklar yanında işgal etmiş oldukları mevkiin nisbetini ve bu nisbetin zamanla hangi âmillerin tesiri altında arta-

(1) Bundan evvelki yazımızın 174 üncü sahifesine ve *Ülkü* mecmuasının 60, 63 ve 64 üncü sayılarında «Türkiyede toprak meselesinin tarihi esasları» ismini taşıyan makalelerimize bakınız.

rak veya azalarak gittiğini tesbit edebilmektir. Türkiyedeki toprak meselelerinin siyasi, içtimai ve iktisadi meselelerle olan münasebetlerinin mahiyetini anlamak için ise, *nazari bir hukukçu doğmatizminin dar ve kısıt münakaşalarını* terk ile tarihî hakikatlerin zengin misallerine baş vurmağa ve hukukan nasıl olabilirdi ve nasıl olmalı idi meselelerinden ziyade hakikatte nasıl olmuştu, onu tetkik etmekten başka çare yoktur.

Filhakika, istinat ettikleri hukukî esaslar ne olursa olsun, Osmanlı İmparatorluğunda içtimai ve iktisadi siyaset bakımından birbirinden esaslı şekil ve mahiyet farkları ile ayrılmış bulunan çeşitli *temlik* nümuneleri mevcuttu: *Yurt olarak* verilmiş topraklarla, *eşkincilü mülk* olan topraklar yekdiğerinden farklı olduğu gibi; *mâlikâne - divanî* sistemindeki *mâlikâne* hisseleri şeklinde yalnız toprağının mülkiyeti verilmiş topraklar veya aksi bir şekilde toprağın kendisi değil, sadece geliri vakıf ve temlik edilmiş topraklarda yekdiğerinden itina ile ayrılması lâzım gelen temlik nümuneleri idiler. Vakıf ve temlikleri, ileride göreceğimiz şekilde, istihdaf ettikleri gayelerle idare şekilleri ve arz ettikleri bütünlük ve büyüklük dereceleri bakımından da bir takım ehemmiyetli tasniflere tâbi tutmak mümkündür ve onlar bu bakımdan ayrı tetkiki gereken ayrı çeşitler teşkil ederler.

Metoda ait mülâhazalar

§ III. — Şu halde, Osmanlı padişahları şu saydığımız temlik nevilerinden herhangi birini, daima Kitab'a uydurarak, *ihya ve tamim etmek için hukukî imkân ve prensiplere sahip oldukları halde, bu haklarını tercihan bir kısım toprak mülk nevileri lehine* kullanmışlar ve diğer nevileri ihdas ve tamim hususunda tereddüt göstermişlerse bu halin sebebini, şüphesiz, *devrin tarihi ve iktisadi şartlarında* aramak lâzım gelir. Fakat, Osmanlı İmparatorluğunun teşekkülile bu memleketlerin hayatında ne gibi değişiklikler olmuştur meselesi henüz tetkike muhtaç bir vaziyette olduğu için, biz burada ancak yolumuzu aydınlatmak hususunda işimize yaradığı nisbette bazı umumî prensiplerden hareketle, kendi kendimize şu suali sormakla iktifa edeceğiz: İmparatorluğun teşekkülü, bu memleketlerde toprak mülk ve vakıfların hayatında, mahiyet ve şekillerinde ne gibi değişikliklerin meydana çıkmasına sebep olmuş bulunabilir, imparatorluk devrinin vakıf ve temliklerinin hususiyetleri nelerdir?

Böyle bir *hususiyetin* vakıalar üzerinde isbat ve tetkik edilmeden peşinen farz ve kabul edilmesini icap ettiren *akli sebepler ve metod zaruretleri* yok değildir. Fikrimizce, her devletin *morfolojisi* yani dış şekil ve heyet bakımından maruz bulunduğu tahavvüllerle mütenasip olarak, iç uzuvlarının yani müesseselerinin teşekkülâtile mütekabil münasebetlerinde ve hayati fonksiyonlarında büyük değişikliklerin zuhura gelmesi mukadder olduğu gibi; Osmanlı İmparatorluğunda da, imparatorluğun teşekkülile beraber, devlet ve hâkimiyet telâkkisinde ve devlet hayatının umumî fonksiyonlarının ifa edilmiş şekillerindeki değişikliklerle birlikte, sadece devletin iktisap etmiş olduğu yeni şekiller, vüs'at ve hacim dolayısıyla bile olsa, bir takım içtimai sınıflar ve müesseseler de mana ve mahiyetlerini zarurî olarak kaybetmek zorunda kalmışlardır. Bu itibarla, aynı hukukî esaslardan hareketle tesis edilmiş olan vakıf ve mülkler bile, Osmanlı imparatorluğunda, memleketin içtimai ve iktisadi bünyesinin karakteristik hususiyetleriyle teşekkülünde ifaya namzet buldukları rol icabı, mahiyet ve ehemmiyetlerini değiştirmiş ve yeni bir çehre ile meydana çıkmış olmaları lâzım gelir.

§ IV. — Bu nevi mülâhazalardan hareket ederek, kendimize bir *çalışma faraziyesi* yaptığımız fikrin, yani *imparatorluk devirlerinin vakıf ve temliklerinde (2) bir hususiyet, mana ve mahiyet farkı aramak temayülü'nün* vakıalarla karşılaşması da, bizde onların, gerek bünye ve mahiyet farkı ve gerek içtimai hayatta oyna-mağa namzet buldukları rol bakımından, daha evvelki devirlerin mülk ve vakıflarından itina ile ayrılması lâzım geldiği kanaa-

(2) Bu makalede umumiyetle mülk ve vakıfları bir arada zikredişimizde sebebi, ileride göreceğimiz veçhile, *Rumelinde Mihâl ve Evrenos Beyler gibi ümeraya yapılmış olan temliklerde* malikânelerin kendilerine mahsus çehrelerini muhafaza edebilmek için er geç vakıf haline girmiş veya mülk halinde kaldıkları takdirde islâm miras hukukunun inhilâl ettirici tesirlerine kapılarak az zamanda ufalanıp ortadan kalkmağa mahkûm bulunmuş olmalarıdır.

Daha muahhar devirlerde vüzeraya yapılmış olan ve fikrimizce bu zikrettiklerimizden ayrı bir zümre halinde mutalâası lâzımgelen temliklere gelince; bu nevi temlik muameleleri, bu vezirlerin, temlikin mevzuunu teşkil eden arazi gelirini kendi namlarına bir hayır müessesesine vakfedebilmeleri için ikmalî icabeden bir *formalite'den* ibarettir. Çünkü onlar temlik muamelesi biter bitmez, bu suretle kendi mülkleri olmuş olan araziyi, mülk sahibi olmanın bahşettiği sıfat ve salâhiyetlerden istifade ederek derhal vakfetmektedirler. Padişahlar da bu suretle vakfedilmek üzere istenildiğini bildikleri için bu nevi temlikleri yapmaktadır.

tini takviye etmiş bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun hemen her köşesinde mevcut toprak mülk ve vakıflarından her çeşidinin nerelerde, nasıl ve ne gibi maksatlarla kurulup nasıl işlediklerine ait olan binlerce vesikanın tetkiki neticesinde, bugün bu fazlaziyemizi işliyecek malzeme tedarik etmiş olduğumuz gibi; vaktile neşretmiş bulunduğumuz etüdlerle de İmparatorluk devrinin toprak mülk ve vakıflarını diğer nevi mülk ve vakıflarla mukayese etmek için lâzım gelen malûmatı ortaya koymuş bulunmamız, arzu ettiğimiz şekilde mütalâa yürütmeği mümkün bir hale sokmuştur.

Filhakika, aynı mecmuada neşretmekte olduğumuz makalelerden birincisini teşkil eden «İslâm miras hukuku ve evlâtlık vakıflar» isimli yazımızda, bilhassa şehirlerde tesis edilen «evlâtlık vakıflar» ın, *Osmanlı İmparatorluğunun içtimai nizamının esas prensiplerine mugayir olarak aile nüfuz ve şerefının ve köylerde yerli bir toprak asaleti sınıfının*, merkezi devlet otoritesi karşısında her gün daha fazla tehdit edilen *mevcudiyetini temin maksadını güttüğünü* ve bu itibarla onları İmparatorluk nizamına yabancı bir devrin *bakayası* gibi tetkik etmek lâzım geldiğini ve esasen diğer nevi vakıf ve mülkler karşısında ehemmiyetlerinin gayet az olduğunu göstermeğe çalışmıştık. Aynı şekilde, diğer bir etüdümüzde (3) uzun uzadıya tetkik ettiğimiz *mâlikâne-divanı sistemini* de, Osmanlı İmparatorluğuna daha evvelki Türk-İslâm devletlerinden geçmiş ve *İmparatorluğun kendine mahsus nizamı içinde yabancı kalmış olan bir prensibin tezahürü* gibi telâkki etmek lâzım geldiğini ve bu sistemin İmparatorluk devrinde yeniden hemen hiç tesis edilmediğini, bilâkis daima tahrip edilmeğe çalışıldığını isbat etmiştik. Bu sebeple, bugün burada, daha evvel tetkik ettiğimiz bu mülk ve vakıf şekillerinden tamamen ayrı bir karakter arzettiğini isbata çalışacağımız *yeni tipte bir takım vakıf ve mülkler*'den bahsetmek sırası gelmiş bulunduğunu zannediyoruz. Fakat hemen kayıt ve işaret edelim ki, bahse mevzu ittihaz edilmiş bulunan bu yeni tip toprak mülk ve vakıfları da, istinat ettikleri hukuki esaslar bakımından, İslâm toprak hukukunun çerçeveleri haricine çıkmadıkları gibi, onları, eski vakıf ve mülkler karşısında tamamen örneksiz ve orijinal addetmek de mümkün değildir. Bu nevi mülk ve vakıflar, Osmanlı İmparatorluğunun ilk devirlerinde tesis edildiği gibi, daha evvelki Anadolu beyliklerinde ve diğer İslâm devletlerinde de mevcut idiler. Bu itibarla diyebiliriz ki, Osmanlı dev-

(3) Türk Hukuk ve İktisat Tarihi mecmuası, sayı 2.

rinde yeni olarak meydana çıkan şey, belki de, sadece bu tip tesislerin hemen hemen münhasıran ve büyük bir ölçüde tatbik edilmiş olması ve İmparatorluğun genişlemesi ile mütenasip olarak hacimleri ve adetleri çoğaldığı için, oynadıkları rolün mahiyet ve ehemmiyetinin de değişmiş bulunması ihtimalidir. Bununla beraber biz, *hukukî şekil bakımından* ehemmiyetsiz gözükebilecek olan bu farkların ve hususiyetlerin ziraî ve içtimai bakımlardan üzerinde durulmağa degecek derecede ehemmiyetli olduğuna kani bulunuyor ve bu sebeple onları burada ayrıca tetkik etmek istiyoruz.

*
*
*

§ V. — Şu halde, yeni devrin tercihan teşkil ve tamim ettiğini gördüğümüz, yeni tip toprak mülk ve vakıflarının dikkati üzerlerine çekmesi lâzım gelen hususiyetleri nelerdir?

Biz bu hususiyetleri, bilhassa şu aşağıdaki noktalar etrafında tetkik etmek niyetindeyiz:

A) Bu devrin temliklerinde, diğer devirlerin mülklerinde de olduğu gibi, mülk sahiplerinin hakları *mutlak*'tır: mülklerini isterse satar, dilerse bağışlar, murad edirse vakfedebilir. Bu nevi toprak mülkleri, menkul ve gayri menkul diğer mülkleri gibi, mirasçılar arasında şer'î miras kaidelerine göre taksim edilmekte, borç için haczedilip nikâh mukabilinde zevceye kalmakta ve cihaz olarak kız evlâtlara terkedilebilmektedir. [Aşağıda, § XIII numaralı kısma bakınız].

Bununla beraber, mülknamelerde «mülk-i mahz ve hakkı sırf» olarak verildiği tasrih edilmekte olan bu nevi mülklerde mülk veya vakıf olan şey, kanaatimizce, ne toprağın *rakabesi*, ne de malikin toprağına istediği gibi tasarruf etmek hakkıdır. Mutlak bir mülk gibi tasarruf edilebilecek olan şey, olsa olsa, topraktan ve toprak üzerinde yaşayan kimselerden alınması mümkün ve mutat olan vergilerin heyeti mecmuasıdır. Mülk sahibi toprağı bizzat işletmemekte ve mirî topraklarda olduğu gibi, bu nevi mülk topraklarında da gerek toprak ve gerek toprağı işliyen çiftçiler padişaha ait addedilmektedir. Yalnız onlardan tahsil edilmekte olan «menâfi-i emîriye» bir maksada tahsis ve irsâd veya sultanlar tarafından bir şahsa terk ve temlik edilmiştir.

İşte bu hususiyet, bu nevi mülk toprakları ve onların vakfedilmesi suretile meydana gelen vakıfları, bir taraftan başka bir yerde daha evvel tetkik ettiğimiz mâlikâne-divanî sistemindeki mâli-

kâne rejiminden, diğer taraftan mülkiyeti devlet tarafından satılmış olan tarla ve çiftlikler şeklindeki ziraî işletmelerden veya imar ve ihya maksadile boş topraklardan mülk olarak terkedilmesi mümkün olan ve Osmanlı İmparatorluğunda kolonizatör Türk dervişlerine ve kırlardaki zaviye sahiplerine (4) terkedilmiş oldukları şekilde bir çok misalleri bulunan mülk topraklardan esas itibarile ayırır. Filhakika, bu sonuncu tip mülk topraklarda toprağı işliyenler, bizzat mülk sahiplerinin kendileri veya adamlarıdır.

B) İmparatorluk devrinin tipik toprak temliklerinde arazi, «bilcümle hukuku şer'îye ve rüsumu örfiyesile ve *serbestiyet üzere*» temlik edilmiş bir vaziyette olduklarından dolayı, bu nevi *mâlikâneler*'e devlet memurları herhangi bir vesile ile girmeye, vergi toplamağa mezun olmadığı gibi, mülkname ile tayin edilen ve arazi temlik edilirken tesbit edilmiş bulunan varidattan fazla zuhûr edip etmediğini tahkik ve teftiş edebilmek için *defter de soramamaktadır*. Bu gibi mülk sahiplerine çok defa hariçten adam bulup getirmek, yeni köyler tesis etmek hususunda salâhiyet bahşedilmiş olduğu gibi, mülkleri dahilinde *idari ve mali bakımlardan tam bir istiklâl* içinde hareket ettikleri de görülmektedir. [Aşağıda § X ve XI numaralı kısımlara bakınız].

Halbuki, daha evvel tetkik etmiş bulunduğumuz *mâlikâne-divani* sisteminde *mâlikâne* hisseleri sahiplerinin idarî veya inzibatî hiçbir salâhiyetleri yoktur. Devlet onlara bir hükümet memurunun vazife ve salâhiyetlerine benzeyen hiçbir hak tanımamaktadır. Memleketin idaresi, aynı toprak üzerinde divanî hisselerini tophyan sipahiye veya diğer memurlara aittir. Filhakika, *mâlikâne-divanî* sisteminde vakıf veya mülk olan şey, İmparatorluk devrinin vakıflarında olduğu şekilde topraktan ve toprak üzerinde yaşayan köylülerden alınan her türlü vergiler olmayıp, *sadece toprağın kuru bir mülkiyet hakkıdır*. Bu itibarla, vakıf ve mülk sahipleri mülkiyeti kendilerine ait olan bu toprakları işliyen köylüden yalnız bir toprak kirası istemek hak ve salâhiyetini haiz bulunmaktadırlar. *Mâlikâne hissesi* tabir edilen bu toprak kirası ise, umumiyetle mahsulün (mahsule hububat, bağ, bahçe, bostan ve kovan öşrü ile değirmen resmi dahildir) beşte, yedide veya onda biri olarak kabul edilmiştir. Bunun haricinde, toprağın ve toprak üzerinde yaşayan

(4) Vakıflar dergisinin ikinci sayısında «İskân ve imar metodü olarak vakıflar: I Kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler» isimli makalemize bakınız.

köylülerin devlete vermeğe mecbur oldukları bütün diğer hak ve resimler, *divanî hissesi* namı altında doğrudan doğruya devlete, yani orada devleti temsil eden sipahi veya âmile ait bulunmaktadır. Bu haklar arasında bittabi örf ve âdetlere ve toprağın verim kabiliyetine göre değişen ve mahsulün onda birinden yarısına kadar yükselebilen *toprak haracı* ile, çift, bennâk, caba, gerdek, tapu ve ağnam resimleri ve saire.. gibi şer'î ve örfî bütün vergiler de mevcuttur.

Bu vaziyette mâlikâne-divanî sisteminde her köyün biri *mâlikânesine* diğeri *divanîsine* tasarruf eden iki sahibi vardır ve köylü yetiştirdiği mahsulden bir veya iki onda bir mâlikâne hissesi olarak toprak sahibine verdiği gibi, ayrıca bir onda bir veya beşte bir de *divanî hissesi* diye sipahiye vermektedir. Halbuki, İmparatorluk devrinin tipik mülk ve vakıflarında mülk sahipleri kendi mülkleri üzerinde *serbestçe* her türlü rüsum ve tekâlifi toplamakta, hariçten mâlikâne dahiline hiç kimse müdahale edememektedir.

C) İmparatorluk devrinin, en tipik nûmunelerini Rumelinde vüzerâ ve selâtin vakıfları namı altında tanıdığımız *serbest*, *bütün* ve *büyük* vakıflarını, daha evvel gördüğümüz evlâtlık vakıflardan ve mâlikâne-divanî sisteminde mâlikâne hisselerinin aldığı vakıf şekillerinden *hizmet ettikleri gaye ve teşekkül maksatları itibarile de* tefrik etmek mümkündür. Filhakika, İmparatorluk devrinin mülk ve vakıfları, umumiyetle iskân ve kolonizasyon işleri gibi maksatlara veya âmme hizmetleri ve içtimâî muavenet müesseseleri gibi umumiyetle devlet bütçesinden görülmesi lâzım gelen işlere tahsis edilmiş hayır müesseseleridir. Onlarda, fertlerin menfaati ve aile politikası diğerlerinde olduğu gibi ön plânda değildir.

§ VI. — Bu saydığımız hususiyetlerin ehemmiyet ve manası üzerinde durmak ve düşünmek, şüphesiz, İmparatorluk devrinin toprak vakıflarının bu devrin umumî hayatında oynamış bulunduğu rolün mahiyetini tebarüz ettirmek için şarttır. Bununla beraber biz, bu meselelere dair tetkikatın hali hazır vaziyetinde, elde ettiğimiz neticeleri sadece kayıt ve tafsil etmekle iktifa etmeyip bizi şu veya bu şekilde düşünmeğe sevketmiş bulunan *vesikalardan* bir kısmını da aynen neşretmek lüzumuna kani bulunuyoruz. Filhakika, burada neşrettiğimiz makaleler ancak, Osmanlı İmparatorluğunun kendisine mahsus nizamını yaratmış gözüktüğü devir-

lere ait hayatının esas karakterlerini *bir gün* meydana koymağa hizmet edecek mahiyette *yaklaşırıcı ve hazırlayıcı etüdler* sayılması lâzım geldiğinden; ihtiyatlı davranmamız ve umumî neticele-re doğru nasıl yükseldiğimizi, hangi membalardan istifade ederek çalıştığımızı okuyucularımızla birlikte yakından takip etmemiz lâzım gelir. Ancak bu sayededir ki, bundan sonra bu sahada çalış-mak isteyenlere söylediklerimizi tahkik etmek, bizim görmediğimiz noktalar üzerinde durmak ve nihayet müesseselerin hayatı hak-kında canlı bir his ve intiba elde edebilecek şekilde vesikalarla te-mas etmek imkânını vermiş olacağız.

§ VII. — Bu etüdler için müracaat ettiğimiz vesikaların kay-nakları, başka bir yerde (5) mahiyetlerini izah etmiş bulunduğumuz *hakana mahsus nüfus ve arazi tahriri defterleridir*. Bu defter-lerdeki kayıtlardan istifade ederek muhtelif devirlerde muhtelif cins mülk ve vakıfların maruz buldukları tahavvülleri takip et-menin mümkün olması bizim işimizi çok kolaylaştırmıştır. Bu ya-zının sonunda sıraladığımız kayıtların tetkikinden de anlaşılacağı veçhile, esasen *bu kayıtlardan bir çoğu, tetkik mevzuumuzu teşkil eden mülk ve vakıfların kısaca tarihçelerini yapan ve hal tercümelerini anlatan emsalsiz monoğrafilerdir*. Bu defterlerdeki kayıtlara mevzuumuzu tetkik için kabul ettiğimiz metod bakımından, büyük bir kıymet veren diğer bir cihet de bu defterlerin bütün Osmanlı İmparatorluğu için tam bir kolleksiyon teşkil edecek bir şekilde muhafaza edilmiş olmalarıdır. Filhakika, bu defterlerin metodik bir şekilde tetkiki sayesinde, muayyen bir devirde Osmanlı İmparator-luğu köylerinin her türlü ziraî örf ve âdetleri ve gelir kaynaklarile renkli bir tablosunu, bütün müesseselerinin bir iş başı manzarasını görmek ve aynı zamanda mevcut müesseseler arasında miktar ve mahiyet bakımından mukayeseler yapmak mümkündür. İşte bu sebeple, bizim burada neşrettiğimiz vesikalar, tesadüfen elimize geçmiş bulunan ve hususî bir vakıf nev'ine ait olan müteferrik mi-saller olmaktan ziyade; mevzuubahs tahrir defterleri üzerinde uzun çalışmalardan sonra İmparatorluğun her köşesine ait hususiyetlere tamamen vukuf peyda ettikten sonra kendi nevilerine ait yüzlerce *seri misaller* arasından seçilmiş nümuneler olmak vasfını kazana-bilmişlerdir. Tesadüfen ele geçen bir iki vesikaya göre muhakeme

(5) İktisat Fakültesi mecmuası, «İmparatorluk devirlerinin büyük nü-fus ve arazi tahrirleri ve Hakana mahsus istatistik defterleri» isimli ma-kaleler. (İkinci cilt).

yürütmeyip, bütün İmparatorluk mülk ve vakıflarını bu defterler sayesinde bir arada gördükten sonra bu misalleri diğerleri arasından seçmiş olmamız, onlara ayrı bir kıymet vermektedir.

§ VIII. — Demek ki takip ettiğimiz metod, bazı hukukî mevzuattan hareket ederek, *ideal bir muhitte ve nazari şartlar altında* vakıfların ve mülklerin nasıl kurulması lâzım geldiğine ait *istidlâller* yapmaktan ve prensip meselelerini münakaşa etmekten ziyade; canlı olarak vakıf ve mülklerin hayatına girmek ve ele alacağımız müşahhas bir çok misaller üzerinde onların hayatına hâkim olan prensipleri bulmağa çalışmaktır. Ümit ediyoruz ki, bu sayede, *hukukî prensipler kendilerine hayatiyet veren bir muhitin içine konmuş bulunulacak ve sosyal, siyasi ve iktisadi şartlarla bir arada kendi hayatlarını yaşamağa ve müesseselere şekil vermeğe çalışırken gösterilmiş olacaktır.* Elimizde mevcut vesikaların zenginliği, bize şimdiye kadar bu mevzuun böyle alışılmış olmıyan canlı bir dekor ve misaller kalabalığı içinde arzedilmesinin, ilk bakışta hatıra gelmiyen faydalar temin edebileceğini de ayrıca ümit ettirmektedir.

Tipik bazı temlik misallerinin tetkiki

§ IX. — Takip ettiğimiz metod, hukukî prensiplerden hareketle müesseselerin şematik ve nazari şeklini istidlâl etmeğe gayret etmekten ziyade, misaller ve vakıalar üzerinde çalışarak onların hayatı üzerinde müessir olmak kudretini gösteren âmilleri belirtmek olduğuna göre; bu nevi mülk ve vakıfların nasıl tesis edildiğine, hangi şartlar altında ne gibi âkibetlere maruz bulduklarına, devletin umumî hayatı içinde oynamağa namzet buldukları role ve devletle olan münasebetlerine ait *misallerin tetkiki işi'nin* bu etüdümüzde mühim bir mevki işgal edeceği tabiidir.

Bu hususta tipik bir misal olarak tetkik edebileceğimiz vesikalardan bir kısmı, Pilevne civarında tesis edilmiş olan Mihal Bey Oğullarına ait *mâlikâne'nin* XV inci asır içindeki hayatını tenvir eden kayıtlardır. Makalemizin sonunda sıralanmış olan kayıtlar arasında bulunan bu vesikalar (kayıt 1-10), bize bu ailenin Rumeledeki toprak mülklerinin bir asırlık hayatını tasvir etmekte ve bu gibi mülklerin nasıl parçalandıklarını veya vakıf haline inkilâp ettiklerini, ne gibi şartlar dahilinde, hangi imtiyaz ve muafiyetlerle temlik ve idare edilmiş bulduklarını göstermektedir:

§ X. — Pilevne kasabası civarında bir takım boş araziyi de ihtiva eden geniş bir saha, bir çok köylerle birlikte, Sultan Yıldırım Bayezid tarafından *Mihal Oğlu Ali Beye* «cümle hududu ve hukuku ile» «mefrûz-ül-kalem ve maktu'ulkidem» olarak *serbestiyet* üzere temlik edilmiştir [kayıt, 10]. Bu temlikte şüphesiz, Mihal Bey ailesinin Rumeli fütuhâtında oynamış olduğu büyük rolün ve yaptığı hizmetlerin tesiri vardır. Sebebi ne olursa olsun, temlikin bu bahsettiğimiz şartları hakikaten üzerinde durulacak kadar mühimdir. Çünkü, daha sonra görüleceği üzere, *bu neviden bir temlik mâlikâne sahibini idarî sahada olduğu kadar, vergileri münhasıran kendi hesabına topluyabilme haklarını temin bakımından da, tam bir muafiyet (immunité) veya muhtariyet içinde bırakmaktadır.* [Yukarıda, § V. B. numaralı kısma bakınız].

Bu şartlar dahilinde, bilhassa bahse mevzu devirlerde ve bu tip temliklerde, mülk sahibinin mâlikânese dahilindeki salâhiyetleri o kadar büyük gözükmektedir ki; bu salâhiyetlere dayanarak Ali Bey kendi emlâki dahilinde bulunan *Pilevne kasabası keferesini cizyeden, âşar ve rüsumdan affetmek hakkını kendinde bulmuştur* [kayıt, 1 d]. Gerçi, Pilevne kasabası bilâhare vakıf haline sokulduktan sonra; devlet, bu nevi muafiyetleri tamamen tanımak istememiş ve bilhassa kasaba hıristiyanlarının ne bahane ile olursa olsun, cizyeden affedilmiş olmalarını şeriate uygun görmiyerek kendi hesabına cizye toplamak istemişse de, kasaba halkının padişah nezdinde kendi haklarını takip ve müdafaa etmeleri neticesinde eski imtiyazlı vaziyet kendileri için yeniden tanınmıştır [kayıt, 1 f]. Bu hâdisenin hakiki manası muhtelif şekillerde tefsir edilebilirse de, muhakkak olan bir cihet var ise o da, bu nevi temliklerde mâlikâne sahiplerinin vâsi salâhiyetleri bulunduğunun muhtelif deliller ile sabit bulunmuş olmasıdır. O kadar ki, bu neviden haklarla araziye mülk olarak tasarruf edenlerin bazan, mâlikâneleri dahilinde bulunan reayanın tâbi tutulacağı *kanunları bile vaz ve tayin etmek* istemeğe gidecek kadar kendilerinde salâhiyet buldukları, aşağıdaki şu misalden de anlaşılmaktadır:

Edirnedeki Kasım Paşa imaretinin vakfı olan 224 haneli Tırnava köyü (kasabası) nün halkı elinde *Kasım Paşa tarafından verilmiş bir kanunname* vardır. Zikri geçen kanunnamesinde paşa, padişah kanunlarından farklı olarak, halka bir takım kolaylıklar bahsetmiş ve meselâ evli olmıyanlardan haraç alınmaması kaidesini koymuştur. *Köhne defter*'de kayıtlı olan bu kanunnamenin muhte-

lif şartları, bilâhare gelen padişahlar tarafından da aynen kabul edilmişse de; Kanuni Sultan Süleyman zamanında, *yeni defter* yazılırken, bu şartlar yeniden tetkik edilmiş ve içlerinden kâfirlerin mücerret olanlarının haraç vermemesi şartı makbul addedilmemiştir [kayıt, 38].

Bundan başka, temlikname ile hudutları tayin edilmiş bulunan mıntaka dahilinde mutlak bir serbestiye malik gözüken *mâlikâne sahipleri*'nin, hariçten bulup getirecekleri ve mâlikâneleri içinde istedikleri şekilde iskân edilebilecekleri diğer reayanın ve bu reaya oğullarının sahipleri addedilmeleri de dikkat nazarını çeken bir noktadır [kayıt, 1 b ve 9]. Bununla beraber, hemen aşağıda izah edeceğimiz gibi ve 2 ve 3 numaralı kayıtların ifade ettiği şekilde, bu gibi haklar bilâhare devletle vakıf idaresi arasında bir ihtilâf vesilesi olmuştur [§ - XII].

Aşağıda bu temliklerle mâlikâne sahiplerine bahşedilen imtiyaz ve salâhiyetlerinin hatıra gelebilen sebeplerini tetkik ederken, bunlar içinden bilhassa *iskân ve kolonizasyonu teşvik maksadı*'nın ne büyük bir mevki işgal ettiğini ve Mihal Bey Oğullarının mâlikâneleri dahilinde yeni köyler tesis etmek haklarından istifade ederek mâlikânelerini nasıl büyütmüş olduklarını göreceğiz. Burada bu neviden salâhiyetlere istinaden yeniden tesis edilen köylerle büsbütün büyüyen Mihal Bey Oğulları mâlikânesinin maruz bulunduğu tahavvülleri kısaca gözden geçirelim:

§ XI. — Mihal Oğlu Ali Bey, kendisine *mutlak bir mülk olarak* «isterse sata, dilerse bağışlaya ve murat edinirse vakfede» gibi haklarla temlik edilmiş olan bu araziden dört köyü Pilevne kasabesindeki *zaviyesi* ile mescit ve imaretine vakfetmiştir. Tabiatile bu suretle vakfedilen köylerin vaziyetinde zamanla büyük bir tahavvülün meydana gelmesine imkân yoktur. Çünkü, bu gibi vakıf köylerin vaziyeti, umumiyetle vakıf muamelesinin istilzam ettiği *ebediyet kaydile* bir defaya mahsus olmak üzere tesbit edilmiş bulunmaktadır. Bu vaziyette vakıf köyler, mülk halinde iken haiz buldukları her türlü imtiyaz ve muafiyetlerle *serbest* bir şekilde idare edilmektedirler. Bunların takındıkları böyle bir istiklâl vaziyetine karşı vukua gelmiş olan yegâne dikkate şayan müdahale teşebbüsü, 2 ve 3 numaralı kayıtlarda mevzuubahs olan hâdisedir. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre devlet, vakıflar üzerindeki mürakabe ve teftiş haklarını istimale teşebbüsle, yukarıda da kaydettiğimiz şekilde, Pilevne kasabası hıristiyanlarının cizyeden affi meselesin-

deki usulsüzlüğe takıldığı gibi; zamanla hariçten gelip vakıf köyler dahilinde yerleşen *haymana* reayanın ve mülknamede isimleri kayıtlı olmayıp *sonradan teşkil edildikleri anlaşılan iki köy halkının* verecekleri bir kısım vergileri devlet, kendi hesabına tahsile teşebbüs etmiştir. Devletin bu müdahalesini yaparken, vakfın idari-mali bütünlüğüne hanel vermeme için, bahis mevzuu vergileri *maktu olarak*, doğrudan doğruya vakıf hazinesinden almağa karar vermesi kayda şayan olduğu gibi; bu husustaki müdahalenin haksız olduğu yolundaki itirazlar karşısında bu teşebbüsünden vazgeçmeği veya onları en makul ve tatbiki kabil bir şekilde sokmağı kabul etmiş bulunması da dikkate değer. Devletin bu husustaki tereddütleri ve teklif ettiği muhtelif hal şekillerinin ihtiva ettiği mana da, ayrıca izaha lâyıktır.

§ XII. — Yukarıda X uncu paragrafın son kısmında izah ettiğimiz şekilde, bu nevi mülk ve vakıflarda, hariçten kimsenin yazılısı bulunmayan *defter harici* reayadan bulup getirerek köy tesis edildiği veya mevcut köyler takviye edilmek istenildiği takdirde; bu gibi teşebbüslere devletin mâni olmaması ve bu gibi yeni gelen reaya üzerinde bir hak iddia edememesi mülkname hükümlerinin icaplarından olmakla beraber, zamanla devletin muhtelif bahanelerle bu gibi müdahaleler için kendisinde hak görmüş olması da dikkate şayandır. Bu neviden sarıh bir müdahale ve tecavüz misali, (13) numaralı kayıta görüleceği üzere, Mustafa Paşa emlakı için iki köye, *sonradan ihdas edilmiştir* bahanesile, el konulmuş olmasıdır. Mustafa Paşanın kendisine temlik edilmiş olan bir tek köy sahasında, *ifratla imar ederek*, yeniden iki köy daha kurmuş olması, bu köylerin kendisinin katlinden sonra, ihtimal *reaya padişahındır* diyerek, zaptedilmesine sebep olmuştur.

Bu nevi müdahale hâdiselerinin aksettirdiği dava, fikrimizce, şu şekilde izah edilebilir: Vaktile hudut boylarında boş toprakları şenlendirmek için nüfuzlu vezirlere geniş imtiyaz ve salâhiyetlerle temlikler yapan padişahlar; bilâhare bu şartlar ortadan kalktıktan sonra, mülk ve vakıfların kendilerine verilen imtiyazlardan istifade ederek, gelişip ortalığı istilâya kalkmalarını, siyaseten arzu edildiğinden fazla büyümelerini önlemek veya kendilerine varidat bulmak hırs ve tamahını tatmin etmek için, gittikçe büyüyen zenginliklerine kıskanç bir gözle bakmakta oldukları vakıf ve mülklere teftiş ve mürakabe haklarını kullanarak müdahale etmektedirler. Umumi tahrirler dolayısıyla sık sık yapılmakta olan teftişlerde bu

nevi mülk ve vakıfların usulsüz bir şekilde genişlemesine mâni olacak tedbirler alınmış olduğu gibi; Mustafa Paşa misalinde o şekilde gözden düşen ve katline ferman verilen bir vezirin mülkü dahilindeki müdahale de, tabiatile, kendisini hissettirir bir şekilde garazkârane olmaktadır.

§ XIII. — Mihal Oğlu Ali Bey kendi mülk köylerinden ancak bir kısmını vakfetmiş olduğu için, geriye kalan mülk köylerinin üzerindeki mutlak mülk olarak tasarruf haklarını muhafaza etmiştir. İşte bu haklardan istifade ederek, Ali Bey, mülk köylerinden bir kısmını evlâtlarına veya kullarına taksim ve *temlik* edebilmiştir [kayıt, 1 c] Bu mülk köyler yeni sahipleri ellerinde de mutlak bir mülkiyet hakkının mevzuu olmakta devam ettiklerinden, menkul veya gayri menkul diğer mülkler gibi, varislere şer'i miras kaidelerine uygun olarak intikal edebilmekte, alınıp satılmakta, deyn için haczedilip, nikâh mukabilinde zevceye intikal edilebilmekte ve cihaz olarak kız evlâtlara verilebilmektedirler (§ V. A).

Elimizdeki kayıtların bu hususları teyid ve tevsik eden misalleri şunlardır:

Mihal oğlu Ali Beyin oğlu *Hasan Beye* hibe ettiği köylerden birisi, Hasan Beyin zevcesi *Yahya Bey kızı Hati Hatuna mihr-i müeccel* olarak kararlaştırılmış olan 18.000 filoriye *bedel* olarak verilmiş ve keyfiyet padişah tarafından bir *mukarrername* ile teyid edilmiştir. Bu suretle Hati Hatunun mülkü olmuş bulunan mezkûr köy, *Hatun'un* ölümünü müteakip, irsen üç oğluna intikal etmiş ve bu oğullardan Hasan Beyin hissesi de vefatından sonra «nikâhı mukabilinde» zevcesi *Züleyha Hatuna* geçmiştir. Kayda göre, zikri geçen hatunun elinde bu hususu tesbit eden bir kadı hücceti mevcuttur [kayıt, 5]. Görülüyor ki, *bu gibi toprak mâlikâneler*, menkul ve gayri menkul diğer mülkler gibi, serbestçe tasarruf edilmekte ve bu arada miras yolile veya satın almak suretile veya nikâh bedeli olarak kadınların eline de geçebilmektedir. Bu hususta bir çok misaller zikretmek mümkündür:

Meselâ, Bursada bir köyden Biçer gölü Hamza Beyin hatununa intikal eden hisse, mezkûr hatun öldükten sonra kardeşi Aydın Beye, Aydın Beyden oğlu Yakup Beye geçmiş; Yakup Bey ölünce ise, zevcesi Mihal oğlu Sinan Bey kızı Ogul Paşaya «mihr için miras değmiş» tir [kayıt, 51]. Aynı şekilde Silistre Mirlivası

Nasuh Bey, zevcesi şehzade sultana bir köy hibe etmiştir [kayıt, 24].

Muhtelif suretlerle kadınların bu gibi mülklere sahip olabileceklerini gösteren daha bir çok kayıtlar mevcuttur. Bursadaki Toraklu köyünün tarihçesi de, bu hususta gözden geçirilmeğe değer bir misal teşkil etmektedir: Vaktile Haydar Bey kızı Ayşenin elinde bulunan bu köy, ölümünü müteakıp bu hatunun muhtelif varisleri arasında taksim edilmiştir. Davud Paşa bu varislerden Mustafa Beyin kızı Fatmanın elinde bulunan 1/4 hisseyi 4.000 akçaya satın aldığı gibi, mütebaki hisseleri de diğer kız ve erkek evlâtlar elinden toplayıp, mezkûr köyü bütün olarak zevcesi Kamerşah Sultana temlik ve hibe etmiştir [kayıt, 52].

Bu nevi mülklerin, diğer mülkler gibi, islâm miras hukukunun esaslarına uygun bir şekilde tevarüs edilebildikleri gibi, yine herhangi bir mülk gibi, mutlak bir surette alış veriş mevzuu olabileceklerini de gösteren misaller pek çoktur. Meselâ, Mihal Bey oğlu mülk köylerinden bir kısmını, yukarıda gördüğümüz şekilde, oğlu Hasan Beye temlik ettiği gibi, diğer bir kısmını da oğlu Mehmet Beye bağışlamıştı. Mihal oğlu Ali Bey, bu hususta Mehmet Beyin eline *mektup vermiş* ve *Niğebolu* kadısından da ayrıca *hüccet* alıvermişti. Bu suretle temlik merasimi kat'iyet kazanıp köyler Mehmet Beyin mülkü olduktan sonra Mehmet Bey kardeşleri ile *rızalaşmış* bu mülkü Ali Beye vermiş, mülk Ali Beyden sonra miras olarak oğlu Ahmet Beye geçmiş, Ahmet Bey öldükten sonra ise, oğlu olmadığı için mülk amcası Hasan Beyin oğlu Süleyman Beyle kendi validesine geçmiştir [kayıt, 6-7]. Bu mıntakada diğer bir köy de Mihal oğlu Mehmet Bey kızı Hatice Sultanın vakfıdır. Yani daha evvel mülk olarak kendisine intikal etmiştir [8a]. Aynı şekilde, (48) numaralı kayıta görüleceği üzere Mihal Bey oğulları Anadolu'daki mülklerini aralarında paylaştıkları sırada Hüseyin Bey kendi hissesine düşen köyünü Ferhad Paşaya satmıştır.

Mülk toprakların alış verişine misal olarak ayrıca şu kayıtları da zikredebiliriz: Tırnavaya tâbi Arnavutköyü 980 tarihlerine doğru yazılan defterde, senelik hasılı 21,118 akçe geliri olan 271 haneli büyük bir köydür. *Defter-i atik*'te Halimi Çelebinin mülkü iken Çelebi ölünce Abdüsselâm Bey, merhumun *metrûkâtı*'ndan ve varislerinden 50,000 akçeye satın alıp Yavuz Sultan Selimden de «sınuru ve tevâbi'i ve levâhiki ile serbest ve mefrûzülkalem ve maktu'ülkidem, mu'af ve müsellem olmak üzere mukarrernâme» alınmıştır. Abdüsselâm Bey ölünce ise, oğullarına kalmış ve 947

de oğullarından Ahmed Çelebi kardeşinin elinden hissesini 30,000 akçeye satın aldıktan sonra köyün hepsini Rüstem Paşaya 1.694 sikke altına *şirâ-i ser'i* ile satmıştır [kayıt, 16].

Kayda şayan bir hâdise olarak şurasını da zikrederim ki: Rüstem Paşa bu suretle her türlü rüsümü ve haklarile birlikte satın aldığına dair kazaskerden *hücceti şer'iyeye* almış ve vüzeradan bazılarının tasdikleriyle Defterhaneye de kaydettirdikten sonra artık tamamen kendi *mülkü mahzı* olmuş olan bu köyden 60 nefer evli reaya kaldırıp boş olduğu için *tapu* ve *mukataa* ile aldığı bir yere yerleştirmiş ve orayı da kendisinin *sahih mülkü* bir köy haline sokmuştur [kayıt, 17].

Bu nevi mülklerin borç için haczedildiği ve *diyet* olarak maktulün ailesine terkedildiği de görülmektedir:

Meselâ, Mihal Bey oğullarının Pilevne civarındaki mülklerinden bir köy, mülk sahibi Hızır Beyin borcu için kızı ve zevcesi tarafından Sadrazam Mehmed Paşaya satılmıştır [kayıt, 4].

Fâtih devrinde Geliboluda bir mülk çiftlik sahibinin padişaha olan borcunu ödemek için emlâki ile birlikte müzayede ile satılmış [kayıt, 44], diğer bir mülk karye sahibinin *metrukâtı* miri için zabtolunca beylikten satılığa çıkarılmış [kayıt, 43] tır. Burada toprak mülkün yine mülk toprak olarak satılması ve umumiyetle yapıldığı gibi *mülklüğü bozulup* has veya timarlara katılmaması dikkate şayandır.

Keşan kazasında Türkman köyünü İkinci Bayezid 896 tarihinde bütün hukuk ve rüsümile Sinan Paşanın zevcesi Ayşe hatuna temlik etmiş. O da kocasına satmış, kocası ise Geliboludaki zaviyesine vakfetmiştir [kayıt, 27].

Niğboluda Hamza Beye ait bir mülk köy, kendisi vefat edince borcunu ödemek için karısı ve kızı tarafından satılığa çıkarılmış olduğundan, Mehmed Paşa 25,000 akçeye satın almıştır [kayıt, 4].

52 numaralı kayıta da, Davud Paşanın İstanbuldaki imâretine vakfedebilmek için satın aldığı mülk köylerini kimlerden ve nasıl topladığı gösterilmiştir.

Şaraptar Hamza Bey, Filibe kazasındaki mülk köyünü karısına satmıştır. Hatun ölünce bu köy oğluna intikal etmiş, o da anesinin mescidine vakfetmiştir [kayıt, 22].

Sinan Paşa, Keşanda zevcesi Şehzade Ayşe Sultana Sultan Bayezid tarafından temlik edilen bir köyü sultandan satın almıştır [27]. Toprak mülklerin diyet olarak maktulün veresesine ter-

kedildiğine dair olarak elde ettiğimiz bir misal de aynen aşağıya dercedilmiştir:

Konyaya tâbi Bağlı Bınar köyü «*betemam mülk-i meşru-ı Şeyh Ali ber mucib-i şer'îye ve mektub-i İbrahim Bey ve inukarrernâme-i sultan Bayezid han ve defâtir-i sâbika Ammâ mezbûr sahib-i mülk fevt oldukdan sonra oğlu Pir Ahmet Ahi nâm kimesneyi katl idüb ba'dehu müsâlâha olundukda mezbûr katil ve bâki verese ittifakile bu karyenin nisfîn verese-i maktule bedel-i sulh vermişler Hâliyâ nisî verese-i maktülündür ve nisf-ı âhar Şeyh Ali veresesinindir.*»

(871 numaralı ve 924 tarihli Karaman Defteri)

Temlikler nasıl yapılırdı?

§ XIV. — Herhangi bir mülk gibi alınıp satılan ve bu suretle elden ele geçen toprak *mâlikâneler*'in teşekkülünde *satın alma* ve *tevarüs* yanında en mühim kaynak, padişahların kendi sultanlık sıfat ve salâhiyetlerini kullanarak bir takım araziyi istediklerine *temlik* etmiş olmalarıdır. Biz yazımızın bu kısmında yalnız *vakıaların tesbit ve tavsifi* ile meşgul olduğumuzdan, şimdilik sultanların neyi, niçin ve kime mülk olarak verebilecekleri meselesi üzerinde durmıyacağız. Bundan evvelki makalemizde, sureti umumiyede sultanların temlik haklarını münakaşa ederken, onların bu sahada muhtelif hak ve salâhiyetleri olduğunu tebarüz ettirmiştik. Bu yazının sonunda da, Osmanlı İmparatorluğunda padişahların bu hak ve salâhiyetlerden hangilerini ne dereceye kadar ve niçin kullanmış olduklarını da münakaşa edeceğiz. Burada, yalnız bir vakıayı müşahede etmekle iktifa edelim: Osmanlı padişahları, istediklerine, istedikleri zaman bir takım köyleri bütün hukuk ve rüsumile ebediyet ve serbestiyet üzere meccanen temlik hak ve salâhiyetini daima kendilerinde bulmuşlardır. Bazı boş yerlerin *tapu bedeli* ile satılıp parası alındığı da vaki ise de; temliklerin umumiyetle *bir bağışlama ve hibe etme* şeklinde yapıldığı muhakkaktır. Bu hususta kendilerine arazi temlik edilen kimselerin *fütuhata bizzat iştirak etmiş olmaları* şart olmadığı gibi, devlete büyük hizmetleri dokunmuş olup olmaması da hesaba katılmamaktadır. Çok defa padişahlar, kendi gözdelerine ve hattâ evlenmek üzere bulunan kızlarına cihaz olarak köy temlik etmiş oldukları vakidir. Bizim için bugün hizmetlerini takdir etmek ve padişahların onlar hakkında takip ettikleri politikayı anlamak güç olan bir takım hüviyeti meçhul şahsiyetlere de büyük temlikler yapmışlardır. Mülk sahip-

lerinden bazıları, Anadolu beyliklerinden Osmanlılara devredilen mülklere ekseriya babadan, dededen tevarüs ederek veya satın almak suretile sahip buldukları da vaki ise de; mülk toprakların, ekserisinin Osmanlı devrinde temlik edilmiş olduğu söylenebilir.

Padişahlar için mevcut bulunan bu *muhtelif cins temlik fırsat ve sebepleri* hakkında bir fikir vermek için burada bazı temlik misallerini kısaca hatırlatabiliriz. Yalnız bu işe başlamadan evvel, burada şu mühim noktayı göz önüne koymamız münasip olacaktır:

Bu temlikler meselesinde nazarı dikkati celbeden diğer bir nokta da, bidayette köyler, *hakiki bir aile mülkü veya şahısların bir nevi geçinme vasıtası* olarak temlik edilir ve uzun müddet şahısların elinde kalıp, vakfedilmez iken; bilâhare yapılan temliklerde, hemen vakfedilmek maksadı hâkim bulunmaktadır. *Bu sonuncu temlik şekillerinde temlik, mülkün bir hayır maksadına veya âmme hizmetine vakfı imkânının hazırlanması için itmamı lâzım gelen bir formaliteden ve vakıf muamelesinde bir merhaleden ibaretti (6).*

Sultan Bayezid, Mustafa Paşaya üç köyü «hibe, temlik, ve sadaka» etmiş, paşa da bunları derhal bir mektebe ve cuma namazı kılınabilecek bir camie vakfetmiştir [kayıt, 28, 45]. Buradaki temlikin, bir hayır işi için vakıf yapmağı kararlaştırmış ve bu hususta bazı fedakârlıkları göze alarak camiini veya mektebini yapmış bulunan bir kimseye, bu *hayır işini uzun müddet yaşatabilmek için devamlı bir gelir kaynağı tedarik etmiş olmak üzere* yapıldığı aşikârdır. Nitekim Sultan Mehmedin kendisine bütün mahsulâtile serbest olarak temlik ettiği bir köyü İsa Bey, Üsküpte inşa ettirdiği imaret ve medresesine vakfetmiştir [kayıt, 25, 26]. Halbuki, aynı padişahın Eski Zağrede *Gümlü oğluna serbest* olarak temlik ettiği üç köy [kayıt, 29-30] ile, İsfendiyar Bey oğlu İsmail Beye temlik edilen bir köy [kayıt, 35], mezkûr beyler tarafından *evlâtlık vakıf* haline sokulmuştur. Bu son misallerde temlikin dolayısıyla hizmet ettiği gayenin, *ailelerin nüfuz ve servetini idame* etmekten ibaret kaldığı anlaşılmaktadır.

Temlik, bazan yukarıda Mihâl Bey oğulları mülklerinde olduğu gibi, *fütuhata iştirak ve hizmet etmiş olmanın temin ettiği bir hak ve mükâfat* olarak verilmektedir. Biraz aşağıda tetkik edeceği-

(6) 2 numaralı notu okuyunuz.

miz mülkname suretlerinden anlaşılacağı veçhile; Uyvarın fethini müteakıp Sadrazam Ahmed Paşaya ve Lehden alınan Kamanıçe dolayısıyla fütuhâtı yapan Mustafa Paşaya yapılan temlikler de bu nevidendir [§ -XXI]. Selânikte Evrenos Bey evkafının her türlü rüsumile serbest bir şekilde tasarruf edilen 37 köyü ile, Evrenos oğlu İsa Beyin evkafı içinde bulunan 6 köyü de bu nevi askerî hizmetler ve memleket açmadaki yararlıklar mukabili verilmiş olan köyler olarak zikredebiliriz. Niğboluda Beşpınar köyü, Niğbolu fetholundukta beraber bulunan ve sonra oraya kadı tayin edilen İvaz Fakih her türlü hukuk ve rüsumile temlik edilmiş ve bilâhare mezkûr Fakih tarafından kendi mescit ve medresesine vakfedilmiştir [kayıt, 20]. Boluda da bir çiftlik yer, «kâfirin kovagelmiş ıssından» ve Orhan Beyden *biti* ile tasarruf edilmektedir [kayıt, 58].

Bununla beraber, bu neviden *hakki feth* olarak yapılmış temlik misallerine pek az tesadüf edilmektedir. Onların yanında Sultan İbrahim zamanında Cinci Hoca namile şöhret kazanan bir mollaya verilen ve mülknamesi biraz aşağıda tetkik edilecek olan köylerin temliki nev'inden tamamen keyfî temlikler de mevcuttur [§ -XV]. Nitekim, 27 ve 34 numaralı kayıtların tetkikinden anlaşılacağı veçhile, Keşanda bir köy, Sultan Bayezid tarafından *Şehzade Ayşe Sultana* temlik edilmiştir. Kayıтта sultanın bu köyü kocası Sinan Paşaya satmış olduğu tasrih edilmektedir ki, buradaki satış kaydının, Sinan Paşanın vakfedeceği bu köye kendisine *meccanen temlik edilme suretile olmayıp, satın alıp bedelini ödeme yolile sahip olduğunu göstermek* ve bu suretle vakfın meşruiyetini ve sağlamlığını temin etmek için konulmuş olması dikkate şayandır.

Bir çok temliklerde, iskân ve kolonizasyon maksadı güdülerek defterden hariç, boş, تنها ve korkulu yerlerin şenlendirilmek üzere temlik edilmiş olduğu da tasrih edilmektedir [kayıt, 18 ve 19].

Mülkname :

§ XV. — Bu suretle muhtelif nümunelerini tetkik ettiğimiz temliklerde tesadüf edilen maksat ve mahiyet farkları ne olursa olsun, hepsinde *temlik muamelei hukukiyesinin* tâbi bulunduğu şartlar bakımından müşterek cihetler mevcuttur ve temliknamelerin tanzimindeki usullerle, kullanılan formüllerin bu bakımdan tetkikleri lâzım gelir. Bu hususta bir fikir vermek için tetkik ettiğimiz *mülkname* kayıtları içinden gerek inşa ve tertip tarzı ve gerek ih-

tiva ettiği tafsilâtın ehemmiyeti bakımından emsali arasında en mükemmeli teşkil eden birisinin gözden geçirilmesi faydasız olmayacaktır.

Burada nümune olarak tetkik etmek istediğimiz mülkname, Sultan İbrahim zamanında *Cinci Hoca* namile şöhret kazanan Anadolu Kazaskeri Hüseyin Efendiye, Bolu sancağında cem'an 66.925 akçe yazısı olan bir takım köylerin ebediyet kaydile ve geniş muafiyetlerle «*emvâ-ı vücûh-ı mülkiyet*» üzere «*serbest*» ve *bütün* bir mülk olarak temlik edildiği sırada tanzim edilmiştir ve Başve-kâlet Arşivinde 406 numaralı vakıf defteri içinde muhafaza edilmektedir.

§ XVI. — Bu sahifelerle 25 sahife kadar uzun olan mülkname-nin ilk kısmında padişah, aşağıya aynen dercettiğimiz bir ifade ile, mevcut veya mevcut olması tasavvur edilebilen bütün hak ve resimleri mutlak bir şekilde Hocaya temlik etmektedir:

«... Zikrolunan kurâ ve mezârî' ve Bolu sancağında vâkî' olan Taraklıborlu kasabasının *bâc-ı pazarı* ve *bozahane* ve resm-i ağnâm ve resm-i kovan ve bağ ve bağçe ve resm-i 'arûsane ve niyabet-i şehürlüyan-ı kend ve hasil-ı zemîn-i bağ-ı kend ve yava ve kaçkun ve müddet-i örfiyesi tamam olan 'abd-i âbık ve müjde-i 'abd-i âbık ve müzevveç ve ispençe-i gebrân-ı nefis-i Taraklıborlu ve *meyhaneden* Bolu sancağı beyine hasil kaydolunan 19.963 akçe ve kaza-i mezburun *salb ve siyaset vesair bâdihavâ ve gayri* ebvâb-ı mahsulâtı kendülere tahsis olunmakla defter-i icmâlê kayd ve işaret olunduğu üzere

Ve yine livâ-i mezburda Taraklıborlu nahiyesinde... müşar-ün-ileyhe temlik olan karyelerde sâkin *hariç reâya* ve resm-i âsiyâb ve Keçi deresinde olan *ıçmeler* ile cem'an 12.868 akçe *mukata'ası* olup Bolu nazırı alğelmış iken karyesi ve *sınır ve hudud dâhilinde* olmakla *mukata'dan ihraç* ve yedine nişanlı ve mühürlü suret-i defter-i hâkani verilmekle mucebince emlâkine idhal olunub

Ve yine kendüye ihsanım olan kurâ-i mezburenin *defter-i mevkufât* mucebince *hane-i 'avarızları* ve kurâ-i mevhibe-i mezbureden Yazı ve Bulak nâm karyelerin ve *nefs-i Taraklıborlu keferesinin cizyeleri* dahi *muhasabe defteri* mucebince hibe ve temlik...»

«... karyeler ki cem'an 66.925 zaamet ve timarlar (dır) Mevlâna-i mumâlleyh edâmallahü teâlâ fezailehü'ya *hatt-ı hümayun-ı se'adet makrunumla hibe ve temlik* olunup *defter-i icmâl nişancım kalemile mülkiyet üzere tashih* olunmakla mucebince işbu *mülknâme-i hümayun-ı izzet makrûnumu* verdim ve buyurdum ki

Ba'delyevm zikrolunan 66.925 akçe zaamet ve timarların kurâ ve mezârî'i vesair hudud ve sınuru dahilinde olan erazi ve *mera'i ve cibâl ve tilâl ve eşcarı ve enharı* ve âmme-i hukuk ve kâffe-i tevâbî' ve levahıkı ve yava ve kaçkun ve beytülmal-i âmme ve hassa ve mâl-i gaib ve mal-i mefkudu ve bâdihavası ve cürüm ve cinayeti ve resm-i ganemi ve öşr-i gallâtı vesair *tayyarâtı* ve bâki müteveccihat ve müte'allikatı ve bilcümle kâffe-i hukuk-ı şer'îye ve âmme-i rüsumu örfiyesile mimmâzükire evelem yüzker mîn-kül-lil-vücüh mefruz-ül-kalem ve maktu'-ul-kıdem müşar-ün-ileyhin *mulk-i mahzı ve hakk-ı sırfı* olub neslen ba'de neslin ve fer'an an aslin.....» (18 numaralı kayda da bakınız).

Bundan sonra padişah, kendi tuğrası ve vezirlerinin imzasile tasdikli olan bu mülkname hükümlerini herkesin makbul ve muta' tutmasını emir ve bu gibi mülklerdeki mutlak ve ebedî mülkiyet şartını günün birinde bozarak, mülkün hukukunu tahdit, nakz ve iptâl edeceklere karşı bir silâh olarak azap âyetleri zikr ve lânetlerle tehdit ediyor.

Mülknamenin sonunda umumiyetle âdet olduğu üzere, onun «şer'a ve Ülül'emr'in emirlerine uygun» bulunduğunu, *vüzera heyeti* tarafından tasdik edilmiş bulunmaktadır ki *vüzera* içinde Veziriâzâm Mehmed, Defterdar Salih, Kaptan Yusuf Paşalarla diğer vezirler ve tevki'i ile kâtip de bulunmaktadır. Bu heyetin vazife ve salâhiyeti temlikin yerinde ve şeriate uygun olup olmadığını tahkik ve kontrolden ziyade, mülknamenin padişahın emrettiği şekilde tertip ve tanzim edilmiş olduğuna nezaret ve şahadet etmekten ibaret bulunduğunu zannediyoruz. *Bizdeki divan heyetinin sultanın otoritesi karşısındaki vazife ve salâhiyetlerini tayin mevzuubahs olduğu zaman mülknamelerin bu şekilde vüzera tarafından tasdik edilmesi keyfiyetini tetkik etmek lâzım gelecektir.* Bidayette tanzim edilen mülknamelerde bu neviden tasdiklerin mevcut bulunmadığı zan ve tahmin edilebilir (7). Bununla beraber bu mühim mesele tetkika muhtaçtır.

*
**

§ XVII. — Bu kadar geniş salâhiyet ve imtiyazlarla kendisine köyler temlik edilmiş olan Hoca için, o kadar büyük bir itina ile

(7) Topkapı müzesi müdürü Tahsin Öz tarafından, *Tarih vesikaları dergisi*'nin dördüncü sayısında, neşredilen I inci Muradın Ahi Musa evlâdına verdiği *vakıfname*'ye bakınız.

hazırlanmış olan *Mülkname*, *Sınurname* ve *Muafname* gibi vesikaların tetkikinden anlaşılacağı veçhile, İstanbulun burnu dibinde, padişahın gözdesi ve günün nüfuzlu şahsiyeti için münasip, *tam ve bütün bir mâlikâne* vücuda getirmek o kadar kolay olmamıştır. Bu hususu temin için, tayin edilen hudutlar dahilinde *daha evvel mevcut bulunan bazı vakıfları, eşküncilü mülkleri, piyade ve müsellemlerini ve nihayet bir çok kılıç timar yerlerini ilga etmek lâzım gelmiştir.* Mülknamenin bu toprakların kimlerin elinden nasıl parça parça toplanıp alınarak Hocaya *hudutları muayyen bir bütün şekline sokulup* takdim edildiğini göstermek için verdiği izahat; o zamanlar sipahi timarı, piyade çiftliği, eşküncilü mülk ve vakıf gibi muhtelif teşekküllerin muayyen bir saha dahilinde nasıl dağılmış olduğunu göstermek itibarile dikkate şayandır. Bununla beraber biz burada, mülknamenin yalnız bütün bu mülk ve vakıfların nasıl ilga edilerek Hocanın mülküne ilhak edilmesi lâzım geldiğini emreden kısımlarını almakla iktifa edeceğiz. Bu fıkralar bize ayrıca, padişah istediği zaman bazı vakıfların nasıl nesih ve ilga edilebileceğini göstermektedir:

«... *hudud ve sınırları dahilinde vâki' olup ifrâz ve ihracı mümkün olmamakla bunların dahi cümlesi 'avâtıf-ı altıye-i hüsrevânemden kendüye hatt-ı humayun-ı se'adet makrunumla hibe ve temlik ve ihsan edip Defterhane-i 'amirrede mahfuz olan İcmâl ve Mufassal vesair defterlerinde nişancım kalemile kendülere mülkiyet üzere tashiî olunmağın*

İşbu mülknâme-i humayun-ı se'adet 'alâmeyi dahi verdim ve buyurdum ki ... hibe ve temlik olunan kurâ ve mezari'in hudud ve sınırı dahilinde vâki' olup ifraz ve ihracı mümkün olmayup ve zikirleri septeyleyen kurâ ve mezari'i dahi *eğer has ve eğer timar ve eğer mülk ve eğer vakıf cümlesin bâiâda zikrolunduğu üzere müşâr-ün-ileyhe hibe ve temlik edüp ... Sair emlâk sahipleri mülklerine ne veçhile mutasarrıflar ise müşâr-ün-ileyh dahi ebeden ve sermeden keyfemâyeşâ ve yahtar zikrolunan kurâ ve mezari' içinde olan erazi ve merâ'i ve cibal ve eşçar ve enharı ... bilcümle hukuk-ı şer'iye ve rüsum-ı örfiyesile min-kül-lil-vücuî serbestiyet üzere mefrûz-ül-kalem ve maktu'-ül-kıdem mülk-i mahzı ve hakk-ı sırfı olup neslen ba'de neslin ve fer'an ba'de aslin mimmâ zükire evelem yüzker enva'-ı vücuî mülkiyet üzere mutasarrıf olup dilerse satar dilerse bağışlaya ve mürâd edinirse vakfeyleye*

§ XVIII. — Bu kadar geniş salâhiyetlerle ve gördüğümüz şekilde bir*çok haklar çignenerek kendisine böyle tam ve serbest bir

mâlikâne hazırlanan Hocaya, bütün bu lütuf ve ihsanlar acaba hangi fasıldan ve kitaba nasıl uydurularak yapılmaktadır? Padişahın kendi gözdesi olan bir hocaya böyle bir temlik yapabilmesi için *dini ve hukukî mevzuatın müsait olup olmadığını* münakaşa edecek değiliz. Burada yalnız, böyle bir temliki mazur ve meşru göstermek için mülknamede ileri sürülen sebepleri aynen zikretmekle iktifa edeceğiz. Mülknamenin bu kısımları oldukça manalıdır ve bize Osmanlı padişahlarının yalnız hudut boylarının müdafası, memleketin imarı gibi maksatlarla ve hakikaten din ve memlekete hizmeti dokunmuş adamlara yerinde temlikler yaptıkları devirden uzak olduğumuzu göstermektedir. Aklen hasta olduğunda şüphe olmayan bir padişahı cinlerle ve büyücülükle avucu içine almış olan bir mollanın, Mülknamede denildiği gibi *en büyük âlimlerin âlimi* olduğu şüpheli bulunduğu gibi; *hakikatler hazine-sinin anahtarı* ve *dini müşkülâtın halledicisi* tabirlerinden ne anlamak lâzım geldiği de meydandadır. Bu vesikalar, bize Osmanlı padişahlarının ötedenberi istediklerine gelişi güzel arazi varidatı temlik edebilme bakımından ne kadar serbest hareket edebilecek vaziyette olduklarını ve icap edince en manasız ve usulsüz temliklerin bile nasıl *şeklen kusursuz* bir hale sokulabileceğini göstermektedir:

«Ulemâ-i 'izâm ve fudalâ-i zevîihtirâm ki bâls-i nizam-ı din-ü devlet ve sebebi intizam-ı mülk ve millettir haklarında 'avâtif-ı 'aliyye-i husrevâni mebzûl ve bi-dirîğ olmak 'âdet-i hasene-i şehriyâri ve kaide-i müstahsene-i cihandâridir. Binâen 'alâzâlık ecdâd-ı 'izâm ve âbâ-i kirâmım ... zamân-ı sa'âdet iktiranlarında 'ulemâ-i 'izâm ve fudalâ-i zevîl-ihtirâmın ba'zılarına *sebeb-i intişarları için memâlik-i mahrûsalarında erazi ve kurâ hibe ve temlik oluna gelmekle*» «devlet-i ebediye ve saltanat-ı sermediyemin dâ'i-i hayrihâhi ve mazhar-ı eltâf ve a'tafı nâmütenâhi olmağa müstahik ve sezâvâr...»

«Keşşaf-il-müşkülât-id-diniyye, nallâl-il-mudilât-il-yakiniye miftah-ı künûz-ül-hakayik... 'ulemâ-i kirâmımın a'lemi... olduğundangayrı din ve devlete müteallik nice âsâr-ı hasenesi vücuda gelüb her vechile müstahikk-ı 'inayet-i padişahanem olmakla...»

بیت ایک ... و ...
 کرا ...
 ایک ...
 و ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

مسعود	مکرم	گورام	کرم	کرم	کرم	کرم
مسعود	مکرم	گورام	کرم	کرم	کرم	کرم
مسعود	مکرم	گورام	کرم	کرم	کرم	کرم

II. — Mihal bey oğulları'na âit mâlikâne kayıtlarının diğer bir parçası. (Metinde 9. numaralı kayda bakınız).
 — Başvekâlet Arşivi, 611 numaralı Niğbolu Muğassalı —

Sınurname :

§ XIX. — Esas itibarile kendisine temlikî kararlaştırılmış bulunan mıntaka dahilinde mâlikânenin bütünlüğünü bozacak şekilde dağınık bir halde bulunan sipahi timarı, has, vakıf ve mülk gibi kı-sımlar ilga olunup *Defterhane*'deki kayıtlar o şekilde tashih edildikten sonra, sıra bir *Sınurname* tanzimine gelmiştir. Bu sınur-name aşağıya dercettiğimiz fıkralarının mütalâasından anlaşılacağı veçhile, kadılar ve mahallin ileri gelenleri tarafından teşkil edilen komisyonlar tarafından mahallinde yapılan tetkikat ile ve işaretler koymak suretile tesbit edilmektedir. Daha evvelki temliklerde temlik edilen mâlikânenin hudut ve sınırlarını gösteren *Sınurname* ile biraz sonra tetkik edeceğimiz *Muafname*'nin aynı vesikaya dahil muhtelif paragraflar halinde tanzimi mutaf iken, zamanla ayrı ayrı tanzim edilip bahsettiğimiz divan heyetleri tarafından imzalandıkları görülmektedir (8). Bu şekilde tanzim edilmiş bulunan sınır-namelerden en tafsilâtlısı bulunan bahse mevzu *Sınurnameden*, hudutlara ait uzun tafsilâttan sarfı nazarla, bizi alâkadar eden kısımlar aşağıya alınmıştır:

«... Bolu Sancağında Bolu ve Taraklıborlu ve İflâni ve Şahabeddin ve Oninkî Divan ve Kızılbil ve Viranşehir ve Küç-noy Dviriki kazalarından vâki' olan zeamet ve timarlar taraf-ı 'aliyemden *hatt-ı hümayun-ı sa'adet makrûnumla kendüye temlik ve ihsan olunup tuğray-ı şerifimle mu'anven ve vüzerây-ı 'izamının şehadet-i şer'iyelerin mübeyyin imzalarile muharrer ve mürettep mülknâme-i hümayun-ı hüccet makrûn-ı hüsrevânem verilmeğin mücebince mahallinde hudud ve sınırlarını bi-garaz ve ehl-i vukuf kimesneler ile tahrir ve tescil ve vukuu ve sihhati üzere hüccet olunup sınırları keşf ve tebyin olunmak bâbında sâbıka Uluborlu Kadısı olan Mevlânâ Elhac Abdülvehhab ile kaza-i mezkûrun Kadılarına hitâben emr-i şerifim gönderilmekle anlar dahi 'alâ mâhüvelmemur ehali-i vilâyetten cemmigafir ve cem'-i kesir ile kurâ-i mezbûrunun üzerlerine varilip bu veçhile tahrir ve temyiz eylemişlerdir ki zikrolunur: evvelâ Taraklıborlu Kazasında vaki'.....*

varınca olduğu ehali-i vilâyet ve âyân-ı memleket mahzarlarında dahi sicil ve hüccet olunup hâliyyâ ol hüccet-i şer'iyeye Âsitan-i Sa'adetime geldikte mücebince zikrolunan kurâ' ve mezâri'den için tuğralı *sınurnâme-i hümayun* verilmek bâbında istid'a-i 'inayet ve istircâ-i âtifet etmekle mücebince

(8) 7 numaralı nota ve 14 numaralı kayde bakınız.

işbu sınırnâme-i hümayun-ı sihhat meşhunu verdim ve buyurdum ki, bu bâbda mukaddemâ hatt-ı hümayun-ı sa'adet makrunumla kendüye temlik olunan kurâ' ve mezâri'in hüccet-i şer'îye mucebince muayyen olup hudud-ı mezkûre düstur-ı merkum dahilinde olan erazi ve *tilâl ve cibâl ve reayâ ve evlâd-ı reayâ ve sair tevâbî'i ve levâhikı ve aşar-ı şer'îye ve rüsûm-ı örjiye ve bîlcümle müteveccihât-ı kesire ve kalilesi her ne ise yedine verilen mülknâme-i hümayunum mucebince keyfemâyeşâ ve yahtâr sair eshab-ı emlâk mülklerine mutasarrıf oldukları gibi enva-ı vücûh-ı mülkiyet üzere ilâ enyerüsel arz ve men 'aleyhâ hüvehayrûlvârisin mutasarrıf olup cüz'î ve külli umuruna turuku aliyemden ve usulü*

(Arkası var)

DEFTER-İ HAKANİ KAYITLARI [*]

I

611 numara ve 963 tarihli Niğebolu Mufasssalı
(İstanbul Başvekâlet Arşivi)

[1] Evkaf-ı Ali beğ bin Mihal beğ

- a) Bundan akdem Plevne ve Zolne Kiroyiçe ve Kaşın nam karyeleri merhum ve mağfurünleh sultan *Bayezid han* tâbeserâh hazretleri cemî' hududu ve hukuku erazisi ve mezâri'i ve yavasî ve kaçkunu ve mâl-i gaibi ve mâl-i mefkudu ve beytûlmâli ve haracı ve ispençesi ve gallâtı ve resm-i kovanı ve resm-i ağnamı ve *bîlcümle hukuk-ı şer'îyesi ve rüsûm-ı örjiyesi ve cürüm ve cinâyâtı ve bâdîhavâsı ve tayyarâtı ve resm-i âsiyâbı ile serbest mefruz-ül-kalem ve maktu'-ül-kidem temlik eyleyüb* üslûb-ı mezkûre üzere eline mülknâme-i hümayun virdüğünden sonra
- b) Kurâ-i mezkûrun sınırunda *haymana* ve haric-ez-defter-i cizye ve kimesneye kayd olunmamış *haymana kâfırlardan ne denlü kâfir cem' idüb getirüb teskin itdürdirse ol dahi sair mülkü gibi mülk-i mahzî olub sair emlâkine nice mutasarrıf olur ise anı dahi ol vech üzerine mutasarrıf ola* deyü tekrar hükm-i hümayun virilüb
- c) Ba'dehu mezkûr Ali bey kurâ-i mezkûrun tevki'-i hümayunla muvakka' tecdid olunan *sınırnâme* dahilinde cem' eyledüğü kurânın ba'zın mescidine ve 'imâretine ve *ba'zın zâviyesine vakf idüb ve ba'zın oğullarına temlik idüb ve ba'zın kullarına temlik idüb*

[*] Yukarıda, VII nci paragrafa bakınız.

- d) *Ve nefsi Pilevneyi a'şardan ve rüsumdan mu'af ve müsellem eylemiş imiş.*
- e) Hâliyâ cemi' hususu vuku'ı üzere tahrir olunub pâye-i serir-i a'lâya 'arz olundukda kemâkân müşarünileyh Ali beyin vakfiyesi ve mülk-nâmeleri mücebi üzere *mukarrer ve musaddak dutulub bâ-emr-i padişâh-ı 'alempenah defter-i cedid-i sultaniye sebt olundu* deyü (defter-i 'atik) de meşruh olmağın Hâliyâ dahi 'arz olundukda kemâkân mukarrer buyuruldu deyü (defter-i 'atik-ı) sultânide kayd olunmuş
- f) Hâliyâ livâ-i Niğbolu mücedden tahrir olundukda *nefs-i Pilevne keferesinin cizyesi şimdiye değin alınugelmeyüb ve alınmaması dahi şer'i olmamağın hâliyâ 'arz olundukda nefsi-i Pilevne keferesinin cizyesi miriye alınmak ferman olunub ve öşürlerin ve sair rüsumların bittemam sahib-i vakfa edâ ideler* deyü emrolunub
- j) Ba'dehu ellerinde olan *mu'afnâmeleri mucebince mezkûr Pilevnenin cizyesi girü kendülere 'inayet olunub* ellerine hükmi şerif verilmeğın vuku'u üzere (defter-i cedâd) e kayd olundu (Fotoğraf, I.)

- [2] Evkaf-ı zâviye-i merhum *Gazi Ali Bey* der nefsi-i Pilevne tâbî-i Niğbolu
- a) Mezkûr Ali Bey hâl-i hayatında *tasarrufunda olan mülk karyelerinden* haracı ve ispençesi ve yavası ve kaçkunu ve beytülmâl ve mâl-i gaibli ve mâl-i mefkudu ve sair cemi' *hukuk-ı şer'iyesi ve rüsum-ı örfiyesi*le ifraz idüb zâviye-i mezbûreye vakf itdüğü (defter-i 'atik) de meşruh ve mukayyed olmağın hâliyâ dahi vuku'ı üzere pâye-i serir-i a'lâya 'arz olundukda kemâkân *vakfiyeti mukarrer* buyurulub (defter-i cedid) e kayd olundu (22, 23, 24 ve 25 numaralı köyler)
- Cem'an: mahsül-i evkaf-ı zâviye-i mezbûre: 28,289
- b) Zikrolunan mahsül zâviye-i mezbûrede âyende ve revendeye harc olunur
- c) Evkaf-ı mezbûrede *sâbika vilâyet tahrir idenler rüsum-ı haymanadan dokuz yüz elli akçe hisse-i miri kayd eylemişler* Müceddeden livâ-i Niğbolu fermân-ı âlişân ile tahrir olunub pâye-i serir-i a'lâya 'arz olundukda zikrolunan dokuz yüz elli akçe fukaraya sarf olunmak buyrulmağın hâliya evkaf-ı mezkûre *haymanasından hisse-i miri bağlanmayüb* vuku'u üzere (defter-i cedid) e kayd olundu

- [3] *Evkaf-ı mezbûrede sâbika vilâyet tahrir idenler rüsum-ı haymanadan dört bin akçe hisse-i miri kayd eylemişler* Müceddeden livâ-i Niğbolu fermân-ı âlişân ile tahrir olunub pâye-i serir-i a'lâya 'arz olundukda zikrolunan dört bin akçe hisse-i miri mukabelesinde *nefs-i Pilevne keferesinin beş bin beş yüz akçe cizyesi* ve mülk-

nâme-i hümayundan hâric ve (defter-i 'atik) de mevcud olub sekiz bin akçe yazılan karye-i Betaklaş ve mülknâme-i hümayundan ve (defter-i 'atik den hâric olub üç bin akçe yazılan karye-i Laskarı *mahsûlleri ve cizyeleri miriye zabt olunmak* fermân olub ve şöyle ki zikrolunan karyeler hususunda *nizâ' olunub mülkiyete hükm olunursa* evkaf-ı mezbûrede rûsum-ı haymanegândan her senede sekiz bin beş yüz akçe hisse-i miri alınmak üzere (defter-i cedid) e kayd olunmuşdı Ba'del'arz evkaf-ı mezbur *mütevellisi ellerinde olan mu'afnâmelerin der-i devlete getürüb 'arz eyledükde nefsi Pilevnenin cizyesi girü evkafa zabt olunmak* fermân olunub ve Betaklaş ve Laskarı ve sair kurâda olan rûsum-ı haymana mukabelesinde ta'yin olunan sekiz bin beş yüz akçe alınmak mâl-i pâdişâhiye enfa' ve elyak olmağın karye-i Betaklaş ve Laskarı nâm karyeleri kendüler zabt idüb miri için her senede ber vech-i nakid sekiz bin beş yüz akçe alınmak üzere bermuceb-i emr-i şerif (defter-i cedid) e kayd olundu

[4] Mülk-i merhum Mehmed Paşa

Karye-i Dulne Gişroviçe tabi'-i Pilevne (23 numaralı köy)
İşbu karye hudud-ı ma'rûfesi ve tevâbi'i ve levahiki ile Sadr-ül-vüzerâ-il-fihâm Mehmed paşa dâme me'âlihi hazretleri mezbûr *Hıtır beyin kızı Şehribânu hâtunun ve vâlidesinin vekil-i şer'iyesinden iki yüz elli akçeye mezbûr Hızır beyin deyni için şirâ-i şer'iyeye ile satun alub* Tırnavı ve Niğebolu kadıları imzaların ile hüccet-i şer'iyeye verdükleri ecilden defter-i hâkaniye sebt ve tahrir olunmak buyurulmağın bima'rifet-il-vüzerâ-il-'izâm hazret-i Süleyman paşa ve hazret-i Rüstem paşa ve hazret-i Hüsrev paşa edâmallahü me'aliyehüm deftere kayd olunub deyü (defter-i 'atik) de meşruh ve mukayyed olmağın hâliyâ dahi vuku'ı üzere 'arz olundukda kemâkân mülkiyeti mukarrer buyurulmağın (defter-i cedid) e kayd olundu.

[5] Mülk-i Süleyman bey veled-i Hasan bey (Mustafa bey ve Hüma hâtun ve Zeliha hâtun)

Karye-i Dustoviçe-i Bâlâ tâbi'-i Pilevne (33 numaralı köy)
Mezkûr karye Merhum *Ali bey evkafını vakf etmedin kendü mülkünden ifraz idüb oğlu Hasan beye hibe idüb* Hasan bey dahi zevcesi olan Yahya bey kızı Hatî hâtuna *mıhr-i müeccel için ta'yin olunan on sekiz bin fîloriye bedel hibe eyledüb* Âsitâne-i Se'adetten mezbûre hâtunun mülk-i mukarreri olmak için hükm-i hümayun virilüb (defter-i 'atik) de mülk-i mukarrer oldukdan sonra fevt olub oğlu Süleyman beye *cihet-i irsle intikal* eylemiş deyü (defter-i 'atik) de meşruh ve mukayyed

(Süleyman bey fevt olup zikrolunan karye cihet-i irsle oğlanı Hasan beye ve Mustafa beye ve kızı Hüma hâtuna intikal eyledikten sonra hâliyâ Hasan bey dahi fevt olup hissesi *nikâhı mukabelesinde zevcesi Zeliha hâtuna intikal eyledüğün* Niğebolu ve Lofça kadılarında *hüccet* ibraz eylemeğın (defter-i cedid) e kayd olundu) (Mu'tariza içindeki kısım 432 numara ve 990 tarihli defterden alınmıştır.) (13 numaralı Dink köyünde de aynı kayd vardır.)

- [6] Karye-i Tohot nâm-ı diğér Suuk Bınar tâbî'-i Niğebolu (No. 34).
- a) Merhum *Ali bey* zikrolunan karyeyi ve mezkûr Bınar Başına binâ itdüğü evleri Zolne Kiruyce ve Kaşın nâm köyleri *vakf itmeksüzün kendü mülkünden ifrâz idüb oğlu Mehmed beğe bağışlayub kendü mektub ile hibenâme virüb ve Niğebolu kadısından hüccet alıvirüb mülkiyeti mukarrer olunduktan sonra*
- b) Müsar-ün-ileyh *Ali bey* karındaşları *Hızır bey ve İskender bey* ile rızalaşub mezkûr karyeyi *Ali beye* virüb hâliyâ vilâyet kitâbet olunub pâye-i serir-i a'lâya vuku'ı üzere 'arz olunduktan *Ali beğün* mülki olmak fermân olundu deyü (defter-i 'atik) de kayd olunmuş
- c) Ba'dehu *Ali bey* fevf olup mülk-i mezkûr oğlu *Ahmed beye* intikal idüb mezbûr *Ahmed beğ* dahi fevt olup *evlâdından kimesnesi kalmayub cihet-i 'usubette Hasan beğ oğlu Süleyman beğ ve müteveffâ Ahmed beğ validesine ve gayrıya intikal etmeğın* hâliyâ vuku'ı üzere 'arz olunduktan kemâkân mülkiyeti mukarrer buyurulub (defter-i cedid) e kayd olundu

- [7] Karye-i Niğebolu Su sığırılık nâm-ı diğér Dustoviçe tâbî'-i Niğebolu (No. 35).
- Mezkûr karye-i Dustoviçe kurbünde vâki' olup karye-i mezkûrede sâkin olanlar (defter-i köhne) de Düstoviçe ile yazılıb hâliyâ başka karye yazıldı ki *bu dahi İskender beğün mülküdür* deyü (defter-i 'atik) de mukayyed olup ba'dehu *İskender bey* fevt olduktan *evlâdından kimesnesi kalmayub cihet-i irsle karındaşı Ali beğe* intikal idüb mezkûr *Ali bey* dahi fevt olup *oğlu Ahmed beğe* intikal idüb *ol dahi fevt olup evlâdından kimesnesi kalmayub cihet-i usubette Hasan beğ oğlu Süleyman beğ ve müteveffâ Ahmed beğ validesine ve gayrıya intikal etmeğın* vuku'ı üzere 'arz olunduktan mülkiyeti mukarrer buyrunmağın (defter-i cedid) e kayd olundu

- [8] Vakf-ı Hadice sultan Bînt-i Mehmed bey bin Mihâl
- a) Karye-i Tersenek Bınar Başı tâbî'-i Niğebolu (No. 36)
- Mezkûr karye-i *Tersenek Pilevne sınırında hâli binar başı* olup *Mehmed beğ Hersek sancağına mutasarrıf iken Bilayı nâm kal'ayı*

feth itdikde on beş nefer evlü kâfir dahi çıkarub getirüb zikrolunan mevze'ade teskin itdirüb Ve sonra oğlu Hızır beğ dahi Beresav kal'asını feth itdikde *on beş nefer evlü kâfir dahi getirüb* karye-i mezburede teskin itdirüb mülkiyet üzere mutasarrıflar imiş

- b) Babaları fevt olduktan sonra karındaşı Hızır bey ile hisseleri müşa' olub Hızır beğ fevt olduktan sonra zikrolan karyeyi Hızır beğ kızı *Şhribânu hâtun* ile aralarında rızalaşub zikrolunan karye Iskender beğin mülkü mukarrer olmağa Rum İli kadı 'askeri *Ebüssu'ud efendi hüccet virüb* Ve hâliyâ vilâyet kitâbet olundukda zikrolan karye 'arz olunub Pilevne sınırında idüğü mukarrer olduktan sonra Iskender beğin kemâkân mülkü olub (defter-i 'atik) de meşruh ve mukayyed olub ba'dehu *İskerder bey fevt olduktan sonra evlâdından kimesnesi kalmayub cihet-i irsle karındaşı Ali beğe intikal idüb* mezkûr Ali beğ dahi fevt olub oğlu *Ahmed beğe* intikal idüb mâbeynlerinde nizâ'ları olub ve bunda Hadice sultana mülklükle hükm olunub eline hüccet-i şer'iyeye virilmiş Hâliyâ vuku'ı üzere 'arz olundukda mülkiyeti mukarrer buyrulmağın (defter-i cedid) e kayd olundu [deyü mukayyed der (defter-i 'atik)

Elhâlet-i hâzihi nefsi Pilevnede vâki' olan câmi'-i şerife vakf idüb vakfiyet üzere olmağın (defter-i cedid) e kayd olundu]

(Bu kaydın fotoğrafı İktisat Fakültesi mecmuasında neşrettiğimiz «Kulluklar ve ortakçı kullar» makalesinin sonuna ek olarak neşredilmiştir. Foto. XXX. Sayı 4).

- [9] Mülk-i Şem'i ve Huri ve Ayşe (Ca'fer ve Süleyman ve Mânend ve Hati hâtun ve Han Zülf hâtun ve Mâhi hâtun)

Karye-i Gorne Giruyce tâbi'-i Pilevne der kaza-i Niğebolu (No. 42) Bundan evvel *Mihal oğlu Ali bey* kaydı hayatda iken Niğebolu kazasından Pilevne ve Dorne Giruyice nâm karyeyi cemî'-i hududî ve tevâbii ile *temlik* idüb mülknamei sadaka eyledüğünden sonra kendü dahi zikrolan kurâi vakf eylemedin hizmetkârlarından dârende-i hükm-i vâcib-ül-ittiba' Yusufa zikrolan karyelerin hududu içinde Gorne Giruyice *dimekle ma'ruş bınar başına haymana kâfirlerinden ün olmayan keşere tâifesinden yirmi nefer kâfirleri evveden getirüb kondurmağa izin ve icâzet virüb getirüb kondurduktan sonra ol yirmi hânei buna çiftçi virüb hukuk-ı şer'iyelerin rüsum-ı örfiyelerin mezkûre hibe idüb ve mezkûr Bınar Başına müteallik yerlerde mezkûr Yusufun ne mikdar yoldaşı ve hizmetkârı olub mezbûr yeri tutarlar ise ve bağ ve bağçe ve bostan ve çayır ve kovan ve değirmen ve koyun idinürler ise cemî'sinin resminden mu'âf idüb ve mezkûr Bınar Başında zikrolunan kurânın yududu içinde *yoldaşları ve hizmetkârları ile kendüye baltaları ile ne mikdar kütük yerler açub tarla ve bağ ve bağçe ve bostan iderler* ise anların dahi hukuku ve rüsumlarından mu'âf idüb mezkûr Yusufun eline mektub vermiş imiş.*

Hâliyâ ol mektubu dergâh-ı mu'allâya getirüb divân-ı 'âlîde 'arz idüb hükm-i şerîf taleb eyledüğü sebebeden bu hükm-i hümâyunu virdim ve buyurdum ki merhum Ali bey virdüğü mektub ile 'amel olunub mukarrer dutula deyü merhum ve mağfur sultan Bayezid han hazretlerinin tevki'-i hümâyunları ile muvakkâ' hükm-i hümâyun ibraz eyledükleri ecilden vuku'ı üzere pâye-i serîr-i a'lâya 'arz olundukda mukarrer bilinüb deftere kayd olundu deyü (defter-i 'atik) de meşruh olunub deyü vilâyet kitâbet olundukda mezkûr *Yusuף* fevt olub evlâd-ı zükûrundan kimesnesi kalmayub Şem'i Huri ve 'Ayşe nâm kızlarına cihet-i irisle intikal idüb vuku'ı üzere pâye-i serîr-i a'lâya 'arz olundukda mezkûrân hâtulnara zikrolan karye mülkleri olmak kemâkân mukarrer buyrulub (defter-i cedid) e kayd olundu deyü (defter-i 'atik) de meşruh verilmiş Hâliyâ vukuu üzere 'arz olundukda kemâkân mukarrer buyrulub (defter-i cedid) e kayd olundu (Foto. II)

[10] Mülk-i Halil ve 'Abdi ve Hadice hâatun ve Fahr-ün-nisâ hâatun karye-i Dalıka

Plevneye tâbî' karye-i Dalıka bundan akdem *Mihal oğlu Ali bey* merhumun emlâki hududunda dâhil olub hâli ve harâmî durağı yer olub mahall-i mezkûr ihyâ olunmasıçün *Mihal oğlu Mehmed beğ* kendünün akrabasından *Halil Voyvoda nâm âdemisine mahall-i mezbure-i Dalıka cemi' hududu ve hukuku ve tevâbî'i ve levahıkı ile hibe ve temlik idüb* eline bervech-i temessük *hibenâme ve mühürlü mülk ve sınırnâmelerin virüb* Mevlânâ Niğebolu kadısından dahi mukarrernâme-i şer'î hüccedâtı ile virüb ve mezbur vakfı *Mihal oğlu Mehmed beğ* merhum Küncüd nâm karyesi reyâsından sûreti defter-i padişâhide mukayyed ve mestûr olan *mülk ra'iyetlerinden mezkûr Halil Voyvodaya bil-esâmî yirmi beş esâmî mülk ra'iyetlerin ihrac idüb evlâdıle otuz iki nefer olup temlik eyleyüb* ve hudud-ı mezkûr ile mahdud olan Dalıka nâm mahalle *kondurub zira'at ve haraset itdîrüb* ispençlerin ve 'âdet-i ağnâm ve cemi' hukuk-ı şer'îye ve rûsum-ı örfiyelerin elinde olan temessükâtı mucebi üzere yirmi beş yıldan berü *mülkiyet üzere* mutasarrıf idüğüne a'yan-ı memleketden ehl-i vukuf mu'temed kimesneler şehâdetleriyle sâbit olmağın dergâh-ı mu'allâya 'arz olundukda mezkûr Halil Voyvodaya mülk olmak ferman olundu deyü (defter-i köhne) de meşruh ve mukayyed olmağın Hâliyâ dahi 'arz olundukda kemâkân mukarrer buyrulub (defter-i cedid) e mülk-i Ali çelebi ve Mustafa çelebi deyü (defter-i 'atik) de mukayyed olub hîn-i tahrirde mezkûrân Ali ve Mustafa vefat etmiş bulunmağla hâliyâ müteveffâ merhum Alınin hissesinin sulbi oğlu Halil ve sulbiye kızı Hadice ve kız karındaşı Fahr-ün-nisâ mutasarrıf olduklarına *Plevne kadısından ellerinde olan hüccet-i şer'iyelerin* ibraz etdikleri ecilden (defter-i cedid) e kayd olundu

- [11] Evkaf-ı zâviye-i Bâli bey bin Yahya paşa
- a) Karye-i Sernova 'an evkaf-ı mezkûr Tâbi'-i Hezârgırad
Mezkûr Bali beğ Tutrakan subaşı iken zikrolan mahal *ıfıratla mahûf ve harâmî yatağı olmağın ol yerde mezkûr tekkeyi binâ eyleyüb ve haymanadan âyende ve revendenin atlarına ot biçüb ve odun getürmek için mezkûr kâfirleri cem' eyleyüb teskin itdirmiş*
- b) Ol vakitden berü zikrolunan mahal mezkûr bey sebeble müemmen olub müslümanlar bilâ havf gelüb gider olmuşlar Hâliyâ emrile *hasıl bağlayub* karye-i mezbûreyi cemi' hasılı ile zaviye-i mezkûreye vakf eyledi deyü (defter-i 'atik) de kayd olunmuş
- c) Hâliyâ dahi vuku'ı üzere 'arz olundukda kemâkân mukarrer buyrulmağın (defter-i cedid) e kayd olundu deyü mukayyed der (defter-i 'atik)
Hâliyâ dahi vuku'ı üzere 'arz olundukda veçh-i meşruh üzere mukarrer buyurulmağın (defter-i cedid) e kayd olundu
(432 numaralı ve 990 tarihli defterden).

- [12] 'An evkaf-ı 'imâret-i merhum Firuz beğ der nefis-i Tırnava Sâbıka köyleri alınub timara virilmiş El'ân mezid merahim-i padişâhâ-nemden 'imâret-i mezkûrenin timara verilen vakıf köylerin harâcile yine vakıf hükm idüb hamamın ve değirmenlerin vakfiyetin kemâkân mukarrer ve musaddak dutub bu hükm-i cihân küşâyı erzâni kilub virdim ve buyurdum ki zikrolan köyler ve hamam ve değirmenlerin hâsılı 'imâret-i mezkûrenin vakfiyeti mucebince şimdideğın her nice tasarruf olunu geldise yine ol karar üzere vakıf tarikile tasarruf oluna Ol bâbda hiç ehad mâni' ve dâfi' olmaya Ve dahl ve ta'âruz itmeye tebdil ve tağyir olunmaya Bu vechile ellerinde ahkâm-ı hümâyunları vardır deyü (defter-i 'atik) de mukayyed olmağın hâliyâ dahi 'arz olundukda vuku'ı üzere kemâkân mukarrer buyurulub (defter-i cedid) e kayd olundu (6 numaralı köy)

- [13] 'An evkaf-ı merhum Mustafa paşa Karye-i Doyran 'an evkaf-ı mezkûr tâbi'-i Lofca
- a) Defter-i sâbıkda Mustafa kızları üzerine mülk yazıldığı sebebden mezid-i 'avatıf-ı hüsrevânemden ol mezre'anın mülkiyetin mukarrer ve müsellemler dutub bu hükm-i hümâyunu virdim ve buyurdum ki
Ba'delyevm vâris-i şer'i kim ise mülkiyet üzere mutasarrıf olub dilerse bağışlaya ve dilerse vakf ide Ol bâbda hiç ehâd kâinen-menkân bi-veçhın mîn-el-vücuuh mâni' ve dâfi' olmaya Ve tebdil ve tağyir itmeye deyü hükm-i hümâyunları vardır deyü (defter-i 'atik) de mestûr bulunub

- b) Ve el'ân vakf-ı mezkûr *Maktul Mustafa paşa* elinde olup mezkûr Mustafa paşa zikrolan karyei üç eyleyüb *şenledüb ifrâtla ma'mur eylemiş Hâliyâ kadîmden mülkü olan müslüman köyü* olup *kâfir köyü olmamağın hâdis şenledüğü Tersenek ve Akca Kilis nâm karyeleri padişah-ı 'âlempenâh hazretlerine has kayd olunub* Ve işbu Doyron Obası nâm karyenin mülkiyeti makbul olmuştur deyü (defter-i 'atik) de mukayyed olmağın (defter-i cedid) e kayd olundu

- [14] Hezârgirad kadısına hükm-i şerif vârid olup düştür-ı mükerrerem *Vezir Piyâle paşaya* temlik olunan mezkûr karyenin sınuri gözükmemişçün hükm-i şerifle mumâileyhîn âdemleri varıcak *karye-i mez-dürentin üzerine varılıb etrafında olan kurâ sahibleri ve re'aya ve sâyir ehl-i vukuf ve mu'temed-ün-'aleyhim müslümanlar ile cem'* olunub sınuri ne mahalden ve ne mevzi'e müntehî olur ma'lûm idinüb yer yer 'alâmetler vaz' eyleyüb müphem ve meşkûk nesne kal-mayub cümle alâmeti ve işhâdı ile yazub bildüresin ana göre sinur-nâme-i hümâyunum virile deyü emrolunmuş İmtisâlen ill-em-r-il-'âli bu karyenin a'yânından cema'at-i kesire cem' olup üzerine vardukda etrafında olan kurâ ahalişi müvâcehelerinde hâzır olan ehli vukuf ittifakı ve kavilleri ile ibtidâr olundukda evvelâ canib-i şarkisinde...

- [15] Nâhiye-i lofca der livâ-i Niğebolu
Mülk-i Gevherhâk Sultan bint-i merhum sultan Selim han tâbe serâh
- a) Sâbika vezir iken vefat iden merhum *Piyâle paşa hazretleri hâl-i hayâtında haslarından livâ-i Niğeboluda Lofca nâhiyesinde* nâm karyeleri *hüsn-i ihtiyarile feragat itmeğın saflıyyet-üs-sıfât* 'ismetühâ hususunda mezid 'inâyet-i husrevânî zuhura gelüb 984 Rebi'ülevvelinin beşinci gününde müşar-ün-ileyhâya *temlik olunub mülknâme-i hümâyun virilüb zikrolan karyelerin harâcı ve ispençesi ve yazılan hudud ve smurları ve tîlâl ve cibâl ve 'uyûn ve enhârî ve bağ ve bağçeleri ve eşcar-ı müsmire ve gayr-i müsmiresi bilcümle tevâbî'i ve levahikı ve yava ve kaçkunu min-cümle-til-vü-cüh ve mecmu-'il-cihât serbest merfuz-ül-kalem ve maktu'-ül-kı-dem mumâileyhânın emlâk-i sahiha-i şer'iyesi ve hukuk-ı sariha-i fer'iyesi* olup ebeden ve sermeden sâyir emlâk-i şer'iyesi ne veçhile tasarruf olunursa bunları dahî ol veçhile tasarruf ide...
- b) Zikrolan karyelerde sâkin olan *re'ayaları mezid-i 'inâyet-i padişâhiden ulakdan ve çerehurdan ve sâyir angariyeden ve kürekçiden ve nüzülden ve kuşçudan ve 'acemi oğlanı alınmaktan ve bargir ve kendir ve ağaç hizmetlerinden ve celeb yazılmaktan ve 'avârı-*

zından ve arpa ve saman salgınundan ve gayrıdan ve cebirle evlerine konmaktan birkullîye 'avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden mu'af olub masûn olalar... (432 numara ve 990 tarihli defter).

- [16] Mülk-i sadr-ül-vüzerâ-il-'izâm hazret-i *Rüstem paşa*
Karye-i Yaylak nam-ı diğ^{er} Arnavut köy tâbî-i Tırnava (N. 3)
- a) Zikrolan karye (defter-i 'atik) de *Halimî çelebi* merhumun mülkü olub fevt olduktan sonra metrûkâtından cemi' *vârislerinden* merhum *'Abdüsselâm bey elli bin akçeye satun alub*
- b) *Merhum Sarı Göz efendiden hüccet-i şer'iye alub* bu hususda merhum ve mağfur-ün-leh sultan *Selîm handan* zikrolan karye için sınırı ve tevâbî'i ve levâhikı ve yavası ve kaçkunu ve beytûlmâl ve mâl-i gaîbî ve mâl-i mefkudu ve resm-i cürüm ve cinayeti ve bâdihavâsı ve resm-i ganem ve gallâtı ve tayyârâtı ve bâkî müteveccihâtı ve bilcümle âmme-i hukuk-ı şer'iye ve kâffe-i rüsum-ı örfiyesile *serbest* mefruz-ül-kalem ve maktu'-ül-kıdem cemi' 'avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden mu'af ve müsellemler olmak üzere mukarrernâme alub
- c) Ve hâliyâ padişâh-ı 'âlempenâh hazretlerinden zikrolan tafsil üzere *'Abdüsselâm bey tekrar mukarrernâme-i hümâyun alub* ba'dehu *'Abdüsselâm bey* fevt olduktan sonra oğulları *Pir Ahmed çelebi* ve *Yusuf Şah çelebi* müşterek mutasarrıf olub işbu (sene seb'a ve erba'in ve tis'a mie) Rebi'ülâhırında *Yusuf Şah çelebi* hissesin otuz bin akçeye karındaşı *Pir Ahmed çelebiye* satub eline *Kadr'asker* mezkûra hüccet virüb ve zikrolan karye cümle *Pir Ahmed çelebinin mülk-i sahâni* olub pâyeye serir-i 'âlâya 'arz olunub mülkiyetin mukarrer ve musaddak buyrulduktan sonra
- d) İşbu mülk karye-i mezbûreyi *Pir Ahmed çelebi* sadr-ül-vüzerâ-il-'izâm vezir-i 'azam *Rüstem paşa* bellegahullahü mâyeşâ hazretlerine *bin altı yüz doksan dört sikke altuna şîrâ-i şer'ile* satub mukaddemâ *kadr'asker* olan *Mevlânâ Şeyh Mehmed bin İlyas* bu bâbda *hüccet-i şer'iye* virüb karye-i mezbûre bi-haseb-iş-şer'-iş-şerîf mülkleri olub defteri hâkaniye mülkiyet üzere kayd olunmak buyurulmağın
- e) Bi-ma'rifeti vüzerâ-il-'izâm hazret-i *Mehmed paşa* ve hazret-i *Ahmed paşa* ve hazret-i *İbrahim paşa* dâmet me'alihim defter-i sultaniye kayd olundu deyü (defter-i 'atik) de mukayyed olub
- f) Ve mezkûr karye *mahûf ve muhataralu yerde oturub etraftı hâlî ve ıssûz mahal* olub ve her zamanda *katl-i nefis* olmakdan hâlî olmayub zarar olduğı için karye-i mezbûrenin *derbend* olması her veçhile lâzım ve lâbûd olmağın cemi' 'avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden mu'afiyetle zikrolan yerleri *hıfz ve hırsaset* itmeğe *iltizâm* itdükleri ecilden ahvâlleri pâyeye serir-i 'âlâya 'arz olunduğda ve *muhâfazetleri mukabelesinde* nüzûlden ve kürekciden ve cemi' 'avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden mu'af ve müsellemler

olub ispençlerin yirmi beşer akçe ve bâki rüsûmların bittemam edâ etmek fermân olunmağın

- j) Ve mezkûr karyenin mümtaz ve mu'ayyen sınırı olmamağın *müşâ'* yerler olduğu için her kişi ra'iyetlü ra'iyetin ta'sir etmek kanundur deyü (defter-i 'atik) de mukayyed olmağın hâliyâ dahi vech-i meşruh üzere (defter-i cedid) e kayd olundu (Foto. III)

[17] *Karye-i Hırsuva Bınarı* 'an evkaf-ı mezkûr (Rüstem paşa) tâbî-i Hezâr Girad

- a) *Zikrolan karye sâbika ıssuz hâli ve mu'attal yer olub kanun-ı padişâhi mucébince tâpuya müstahik olmağın Livâ-i Silistire (ve) Niğebolu mevkufâtına ve hâssa Beytûlmâline nâzır olan vilâyet-i Rum İli zu'amâsından Mehmed ziyde mecdühu tahvilinden düstûr-ı mükerrem müşir-i müfahham nizâm-ül-'âlem müdebbirü ümur-il-cümhur-i vel-ümem müessisü bünyân-id-devlet-i vel-ikbâl müseyyid-ü erkân-is-se'âdet-i vel-iclâl elmâhfufü bi-sinuf-il-letâyifü 'avâtif-il-melik-il-a'lâ vezir-i a'zam Rüstem paşa dâme me'alihi beş yüz akçe tapuya ve sâl-be-sâl iki yüz akçe mukata'aya kabul eyleyüp ve zikrolan beş yüz akçe resm-i tapuyı işbu sene (selâse sittin ve tisa mie) muharreminin on beşinci gününde hizâne-i 'amireye mumâileyh dâmet me'alihinin Hasan voyvoda nâm âdemi elinden teslim olunduğu ecilden*
- b) *Euyurdum ki hükm-i şerifim vardukda zikrolan tapulu yerlerin müşâr-ün-ileyh dâmet me'alihinin âdemlerine zabt itdiresin Vech-i meşruh üzere anda olan sicillâta kayd itdiresin ki sâl-be-sâl vaz' olunan iki yüz akçe mukata'ayı mâl-i miri için virüb edâ ideler deyü hükm-i şerif-i 'âlišân virilüb mahall-i mezbûr paşây-ı kâmkâr hazretlerinin tasarrufunda oldukdan sonra*
- c) *Nâhiye-i Tırnavada mumâileyh hazretlerinin mülk-i mahzı olan Yaylak nâm-ı diğer Arnavudlar nâm karyesinden altmış nefer müzevvec re'ayâ kaldırub mahall-i mezkûr Hırsuva nâm hâli yerde teskin itdirilüb*
- d) *Ve zikrolan karye cemi' hududı ve tevâbi'-i ve levâhiki ve yavası ve kaçkını ve Beytûlmali ve mâl-i gaibi ve mâl-i mefkudu ve cürüm ve cinayâtı ve 'âdet-i ağnâmi ve bâdihavası ve cizyesi ve ispençesi ve öşr-i gallatı ve bâki müteveccihâtı ve bilcümle âmme-i hukuk-ı şer'îye ve kâffe-i rüsüm-ı örfiyesile serbest mefrûz-ül-kalem ve maktu'-ül-kıdem mülk-i sahihi olub*
- e) *Ve zikrolan karyenin kadim-i sınırı ta'yin ve temyiz olmak için bu fakire...*

(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü, 559 numaralı evkaf defteri, yp. 59).

[18] 'An vakf-ı merhum Piyâle paşa nâhiye-i Hezar Gırad der livâ-i Niğebolu

- a) Sâbika düstür-ı mükerrem müşir-i müfehham vezîr iken vefât iden Piyâle paşa merhum mahrûsa-i İstanbulda Ok Meydanı kurbinde binâ eyledüğü câmi'-i şerife vakf eylemek için Niğebolu sancağında Hezar Gırad nâhiyesinde bundan akdem mutasarrıf olduğu hasları kurbinde Orta Köprü demekle meşhur mahal kadim-ül-eyyâmdan hâric-ez-defter hâli yer olub mahall-i mezbûr kendüye temlik olunmak bâbında istid'ay-ı 'âtıfet itmeğin hakkında kemâl-i merâhim-i husrevâne zuhura gelüb işbu (sene ihdâ ve semânin ve tis'a mie) Muharreminin yigirmi dördüncü gününde murâd idüdüğü hâric-ez-defter olan mahalli mumâileyhe temlik ve ihsân olunub bu mülknâme-i hümâyun-ı meserret efzûn virilüb ve buyrulmuştur ki
- b) Zikrolunan mahallin harac ve ispencesi ve mestûr olan hudud ve sinurları ve tilâl ve cibâl ve 'uyun ve enhârı ve bağ ve bağçeleri ve eşcar-ı müsmire ve gayr-i müsmiresi bilcümle tevâbî ve kâfje-i levâhıkı ile ve yava ve kaçkunu ve mâl-i gâib ve mal-i mefkudu ve resm-i cerâim ve cinâyâtı velhâsil mahsulât-ı şer'îye ve 'aidât-ı örfiyesile mimmâ zükire evelem yüzker min-cümle-til-vücûh ve mecmu'-il-cihât serbest mefrûz-ül-kalem ve maktu'-ül-kidem müşâr-ün-ileyhin emlâk-i sahiha-i ser'îye ve hukuk-ı sariha-i mer'îyesi olub ebeden ve sermeden ilâ en yerisellühül-'arza ve men 'aleyhâ ve hüve hayrülvarisin sata ve dilerse bağışlaya mürâd idinürse vakf eyleye
- c) Ve mahall-i mezbûrda sâkin olan reayaları mezid-i 'inâyet-i padişâhiden ulakdan ve çerehordan ve sâyir angariyeden ve kürekçiden ve nüzulden ve 'acemî oğlanı alınmaktan ve bargir ve kendir ve ağaç hizmetlerinden ve celeb yazılmaktan ve 'avâriz ve arpa ve saman salgunundan ve gayrıdan ve cebirle evlerine konmaktan bilcümle 'avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden mu'af olub masûn ve memnu' olalar
- d) Olbabda benim evlâd-ı emcâd-ı saltanat nihâd ve ensâb-ı a'kab-ı hilâfet intisabımdan ve vüzerâ-i 'izâm ve ümerâ-i kirâm ve erkân-ı fihâm ve a'yân-ı zevil ihtirâm ve sâyir huddam-ı encüm ihtişâm ve bâki havas ve 'avâm ve mutasarrıfın-ı emvâl ve mübâşirîn-ı a'mâlden bir ferd bi-vech-in min-el-vücûh ve sebeb-in min-el-esbâb ve nev'-in min-el-envâ' mâni' ve dâfi' ve münâzi' olmaya dahil ve ta'arruz kılmaya Her kim ki bu emr-i şerifimi tağyir ve tebdil ve tahvil etmek isterse fallâhü te'âlâ (?) şöyle bileler 'alâmet-i şerif-i 'âlem ârây-ı mutâle'a kılanlar mazmun-ı se'adet makrûnı muhakkak ve musaddak bilüb itimâd-ı tâm ve itikad-ı tamam kıladeyu (ihdâ ve semânin ve tis'a mie muharremülharamının evâhırında) firdevs âşiyân... hümâyun virilüb

Ve hâlâ padişahımız e'azzallahü ensârehu ve hullidet hilâfetühu hazretleri dahi ber karar-ı sâbık mukarrer dutuü (sene hams ve semânin ve tis'a mie) Rebî'ulevvelinin evâhırında müceddeden mülk-

nâme-i hümayunlarını erzâni kılub mumâileyhin *mülk-i mahzi olmağın* mahrusa-i İstanbulda Ok Meydanı kurbında binâ itdükleri câmi'-i şerife *vakf eyleyüb* hâlâ karye-i mezbûrenin mahsulü mer-kum câmi'-i şerifin masrafına sarf olunduğu (defter-i cedid) e kayd olundu

[19] Defter-i mülk-i İbrahim ağa agay-ı Bâb-ı se'âdet ber muceb-i berât-ı hümayun ve mülknâme ve sinurnâme-i şerif der livâ-i Niğbolu Karye-i Kiroyte tâbi-i Cironova *derbend* hâric-ez-defter mülk-i mezbûr

a) Mezkûr karye mahâf ve muhataralu yerde olub harâmiden ve hır-suzdan hâli olmayub Ol vehimden müslim ve kefere tavattun it-meyüb *hin-i kitâbetde iştimâlet virilüb derbend olması lâzım ve lâbüd olub ba'zı kefere hıfz ve hırsat idelim* ev şenletmeğe dahi mültezim olub ancak 'avâriz-ı divâniyeden ve tekâlif-i örfiyeden ve gayrıdan mu'af ve müsellemler olub ellerinde kadıdan dahi 'arzlari olub öşürlerin ve rûsum-ı şer'iyelerin ve örfiyelerin bittemam edâ idelim didikleri makbul buyurulub (defter-i cedid) e kayd olundu

b) Zikrolunan beş pâre karye livâ-i Niğboluda mezkûrin kadılıklarda issuz ve hâli ve hâric-ez-defter bulunub padişâh-ı 'âlempenâh haz-retlerinin pâye-i serir-i a'lâlarına 'arz olundukda sınırı ve tevâbi'i ve levâhiki ve yavası ve kaçkunu ve Beytûlmâli ve mâl-i gaibi ve mâl-i mefkud ve cürüm ve cinâyeti ve 'âdet-i ağnâm ve *dağda bellût vaktinde yürüyen canavarın gornıtası (?) ve bâdihavası* ve öşr-i gallâtı ve tayyarâtı ve bâki müteveccihâtı ve bîlcümle âmme-i hukuk-ı şer'ie ve kâffe-i rûsum-ı örfiyesi ile *serbest* mefruz-ül-kalem ve maktu'-ül-kıdem *ağay-ı mezbûre temlik için mülknâme-i hümayun virilüb mülk-i sahihi* olub vech-i meşruh üzere defter-i cedid-i sultâniye kayd olundu sınırları ile suret-i (defter-i cedid-i) sultâni budur ki nakl olundu (tahriren fi evâil-i şehr-i Receb-ill-müreceb sene 947) (*Başvekâlet Arşivi, 919 numaralı İbrahim ağa vakfı defteri*).

[20] 'An vakf-ı Kadı İvez

Karye-i Beş Binar 'an evkaf-ı mezkûr tâbi'-i Niğbolu

Vakf-ı mescid-i Mevlânâ İvez ki evvelâ Niğbolu feth olundukda bile olub mezkûr şehre kadı nasb olunmuş El'an haracile ve ispen-cesile cüz'i ve külli sâyır müteveccihâtı ile Niğboluda olan mesci-dine (ve) medresesine vakf-ı mukarrer deyü (defter-i köhne) de mestûr

Ve üslûb-ı mezkûre üzere merhumân ve mağfûrân Yıldırım Ba-yezid han ve sultan Mehmed han ve sultan Bayezid han ve sultan Selim han 'aleyhimirrahmetü ver-rıdvândan mukarrernâmeleri loub ve padişahımız e'azzallâhu ensârehu hazretlerinden dahi sâbika

virilüb mükarrernâmeleri üzere mukarrer eyleyüb mukarrernâme sadaka eylemeğin ber karar-ı sâbık mukarrer olunub emr-i hümayun mucébince tahrir olunub vuku'ı üzere 'arz olundukda girü kemâkân mukarrer buyurulmağın (defter-i cedid) e kayd olundu deyü mukayyed der (defter-i 'atik)

Hâliyâ vuku'ı üzere 'arz olundukda vech-i meşruh yine mukarrer buyurulmağın (defter-i cedid) e kayd olundu

(Başvekâlet Arşivi, 432 numara ve 990 tarihli Niğebolu evkaf ve emlak defteri).

[21] 'An evkaf-ı İsmihan sultan tâbeserâh nâhiye-i Varna der livâ-i Silistire

Karye-i Kuyucak *Derbend tâbi'*-i Varna Evkaf-ı İsmihan sultan

- a) Karye-i mezbûre sınırunda vâki' olan cemi' erâzi ve mezâri'i ve tevâbi'i ve levahiki *ve bilfi'il mevcud olan reaya ve evlâd-ı reaya ve evlâd-ı evlâd-ı reaya ve karye-i mezbûreye gelüb minba'd mütemekkin olan haymanasile* ve harac ve ispençeleri ve gallâtı ve sayir mersûmâtı ve 'âdet-i ağnâmı ve bâc-ı bazarı *ve ihtisâb ve ihzârı ve bâc-ı pây-ı ağnâm ve gâv ve gâvmişân-ı reayay-ı karye-i mezbûre ve gayrihu ki ez hâric âmedend ve bâdihavâ ve niyâbet cürüm ve cinâyet ve Beytül-mâl-i hassa ve 'âmme ve yava ve kaçkun ve mâl-i gâlb ve mâl-i mefkud ve resm-i 'ârusâne ve tâpûy-ı zemîn ve tayyarâtı ve sâyir müteveccihâtı ve bilcümle kâffe-i hukuk-ı şer'îye ve 'âmme-i rüsûm-i örfiyesile min-kül-il-vücuğ serbest mefrûz-ül-kalem ve maktu'-ül-kidem merhum İsmihan sultana temlik olunub vech-i meşruh üzere merhum İsmihan sultan cânibinden zabt olunub*
- b) Suhreden ve cerehurdan ve gayrıdan ve *yeniçeri oğlanı alınmakdan* ve nüzülden ve kürekciden ve avârizdan ve arpa ve otluk ve saman ve ağaç kerestesi salgunundan ve dahi kömürcülükden ve sarrafdan ve celebden ve bilcümle 'âmme-i 'avâriz-ı divâniyeden ve kâffe-i tekâlif-i örfiyeden mu'âf ve müsellemler olup *hâricden ümeradan ve kuzâtdan ve nüzârdan ve ümenâdan ve 'ummâlden ve hassa ve 'âmme ve sâyir mübâşirin-i emvâl ve a'mâlden aslâ efrâd-ı âferideden bir ferd dahl ve ta'arruz itmeye ve itdirmiyeler ve üşendirmeyeler deyü buyurulmağın (defter-i cedid) i hâkaniye kayd olundu deyü mukayyed der (defter-i 'atik) (Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü, 561 numaralı Silistire evkaf defteri, yp. 111).*

Prof. Ömer Lûtfi Barkan